

LUCIDA

INTERVALLA

PRILOZI ODELJENJA ZA
KLASIČNE NAUKE

26
(2/2002)

FILOZOFSKI FAKULTET
U BEOGRADU
2002

Boris Pendelj

Lice i naličje dostojanstva: Ciceron, *Druga Filipika* (prvi deo)

Uz gubitak nade u obnovu Republike i u povratak njenih vrednosti nakon Cezarovog ubistva, na poslednji period Ciceronovog života presudno, a na stvaralački rad gotovo u potpunosti, uticao je njegov sukob sa Markom Antonijem; ovome su, pak, nakon diktatorove smrti naglo porasle političke ambicije.¹ Stoga, pored velikog broja pisama koja je Ciceron uputio prijateljima u poslednje dve godine života (44–43),² svakako najznačajnije svedočanstvo dramatičnog perioda rimske istorije, a posebno Ciceronovog života, predstavlja korpus od četrnaest govora, odnosno invektiva protiv Marka Antonija, izgovorenih³ od 2. septembra 44. do 21. aprila 43. godine.⁴

Ciceron je u prvoj polovini četrdesetih godina⁵ krajnju netrpeljivost⁶ osećao i izražavao upravo prema Antoniju – no ta netrpeljivost bila je zapravo obostrana. Koreni ove mržnje duboki su i raznoliki. Ciceronu se, u stvari, nikada nisu dopadale Antonijeve karakterne osobine, i on nije ni krio da su im se politički stavovi i pogledi na najrazličitije teme uvek dijametralno razlikovali.⁷ Na dugogodišnju

¹ Antoniju je u prilog išla i činjenica da je u trenutku Cezarove smrti vršio konzulsku dužnost. Ciceron u Drugoj Filipici (§35) tvrdi da je od ovog ubistva najveću korist imao upravo Antonije: *qui maximo te aere alieno ad aedem Opis liberavisti; qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti; ad quem e domo Caesaris tam multa delata sunt.*

² Za nepunih pet meseci napisao je preko dve stotine pisama. Poslednja među ovim pismima jasno oslikavaju okolnosti i prilike koje su prethodile prvom govoru protiv Antonija.

³ Sa izuzetkom Druge Filipike.

⁴ Sam Ciceron dao im je naziv prema Demostenovim govorima protiv Filipa Makedonskog. O tome Brut piše Ciceronu: *Nescio animi an ingeni tui maior in his libellis laus contineatur. Iam concedo ut vel Philippici vocentur, quod tu quadam epistula iocans scripsisti* (Brut. 3.4).

⁵ U januaru 47. Ciceron o Antoniju piše Atiku: *Iam quid sperem ab eo qui mihi amicus numquam fuit* (Att. XI 9.1.)

⁶ Pored Antonija, među Ciceronovim višegodišnjim neprijateljima izdvajao se Marko Kras (Phil. II 7), a pogotovo Cezar iz poznatih, ideoloških razloga.

⁷ Veći deo Druge Filipike (§§ 44–117).

netrpeljivost prema Antoniju uticala je i činjenica da je njegov očuh bio jedan od najznačajnijih učesnika u Katilininoj zaveri.⁸ Treba, takođe, napomenuti da je na opšti utisak o preovlađujućoj mračnoj strani Antonijeve ličnosti ponajviše uticala snažna Ciceronova propaganda upravo u ovim govorima.

Ubistvo na Martovske Ide i događaji koji su neposredno sledili pomogli su Ciceronu da konačno shvati kako je Cezar želeo da vlada neprekidno, kako je ukinuo slobodu i uveo tiraniju.⁹ Strahujući za vlastiti život, Ciceron je napustio Rim 7. aprila.¹⁰ Već krajem aprila postaje mu jasno da ni Antonije nema bolje namere¹¹ od Cezara, te da mu povratak u Rim nije bezbedan do kraja godine kada Antoniju ističe konzulska dužnost. Početkom avgusta nepovoljni vetrovi sprečavaju Cicerona da otplovi u Grčku i da poseti sina u Atini. Usled ovih nepredviđenih okolnosti, vraća se na obalu i prima Atikovo zakasnelo pismo u kome biva obavешten da se prilike u Rimu neočekivano naglo pogoršavaju.¹² I tako, sredinom avgusta, Ciceron mora konačno da se opredeli da li će u poodmaklim godinama napustiti svaki javni i politički rad i posvetiti se prijateljima i knjigama, ili će se vratiti u Rim i prvi put nakon mnogo godina¹³ govoriti potpuno smelo i slobodno: na taj način dovodi u pitanje vlastiti život i upušta se u sukob sa krajnje neizvesnim ishodom u kome nema milosti za poražene. Na odluku da izabere dostojniju ali i nesigurniju starost uticala je, pored navedenog animoziteta prema Antoniju, i silna želja da se iskoristi poslednja prilika za smenu autokratske i militantne vlasti vraćanjem odgovarajućih nadležnosti senatu. Dok se približavao Rimu, Ciceron je primao ohrabrujuće, ali i varljive vesti o pomirljivom i

⁸ Publije Kornelije Lentul Sura, *cos.* 71; naredne godine izbačen je iz senata zbog nemoralnog ponašanja. Kao drugi put izabrani pretor 63. godine, predvodio je zavere koje su ostali u Rimu. Zbog učešća u zaveri uhapšen je i ubijen, a sahranog je upravo Marko Antonije.

⁹ Tim povodom o Cezarovim ubicama Ciceron piše Atiku: *Sed memento, sic alitur consuetudo perditarum contionum, ut nostri illi non heroes sed di futuri quidem in gloria sempiterna sint* (Att. XIV 11.1).

¹⁰ *Deverti ad illum, de quo tecum mane* (Att. XIV 1.1.)

¹¹ *Redeo enim ad miseram seu nullam potius rem publicam. M. Antonius ad me scripsit... ex ipsius litteris cognoscas quam dissolute, quam turpiter quamque ita perniciose ut non numquam Caesar desiderandus esse videatur, facile existimabis* (Att. XIV 13.6).

¹² Sadržaj ovog Atikovog pisma delimično je moguće utvrditi prema Att. XVI 7.

¹³ Od kraja šezdesetih godina, kada su se udružili Cezar i Pompej.

popustljivom stavu koji bi Antonije mogao da zauzme na sednici senata zakazanoj za 1. septembar.¹⁴ U grad je stigao 31. avgusta i tada saznao da je Antonije za naredni dan u stvari zakazao svečanu sednicu senata u Cezarovu čast, samo da bi isprovocirao Cicerona da javno iskaže svoje mišljenje o njemu. Ciceron mu je odgovorio nedolaskom na većanje, a izostanak je opravdao zamorom od putovanja.¹⁵ Antonijeva reakcija u senatu bila je veoma oštra, a nije izostala ni pretnja da će srušiti Ciceronovu kuću.¹⁶ Sledećeg dana, 2. septembra, na zasedanju koje je zakazao drugi konzul Dolabela, Ciceron u Antonijevom odsustvu izgovara Prvu Filipiku. I premda se ovaj govor, u kome se otvoreno kritikuje Antonije, odlikuje čvrstinom, u njemu ipak preovladava umeren i pomirljiv ton.¹⁷

Međutim, i takav govor je produbio neprijateljstvo i razbesneo Antonija koji odlazi na imanje Metela Scipiona¹⁸ i tamo boravi sedamnaest dana temeljno pripremajući oštar napad na Cicerona.¹⁹ Govor obojen mržnjom i pretnjama²⁰ on drži u senatu 19. septembra, a Ciceron u oktobru na određeno vreme napušta Rim pod snažnim utiskom koji je na njega ostavio Antonijev napad. Upravo tada nastaje Ciceronov odgovor Antoniju, Druga Filipika, koja nikada nije bila izgovorena. Prvi izvor u kome se ovaj govor spominje je Ciceronovo pismo Atiku (XV 13.1) od 25. oktobra 44,²¹ dok se Atikovi utisci iznose u

¹⁴ *Summam spem nuntiabant fore ut Antonius cederet, res conveniret, nostri Romam redirent* (Att. XVI 7.1); *Kalendis senatum frequentem fore; Antonium repudiatis malis suasoribus remissis provinciis Galliis ad auctoritatem senatus esse rediturum* (Phil. I 12).

¹⁵ Phil. I 11.

¹⁶ Phil. V 19.

¹⁷ *Locutus sum de re publica minus equidem libere, quam mea consuetudo, liberior tamen, quam periculi minae postulabant* (Phil V 19).

¹⁸ Antonije je zauzeo vilu u Tiburu koja je pripadala Metelu Scipionu, Pompejevom očuhu.

¹⁹ *At ille homo vehemens et violentus... inimicitias mihi denuntiavit, adesse in senatum iussit a. d. XIII Kalendas Octobres. Ipse interea septemdecim dies de me in Tiburtino Scipionis declamavit sitim quaerens* (Phil. V 19).

²⁰ Ciceron nije bio prisutan; o Antonijevom govoru i pretnjama za njegov život piše Atiku: *Sed homo amens et perditus... caedis initium quaerit... Caedem enim gladiator quaerit eiusque initium a. d. XIII Kalend. Octob. a me se facturum putavit. Quae autem in lustris et in vino commentatio potuit esse? Itaque omnibus est visus, ut ad te antea scripsi, vomere suo more, non dicere* (Fam. XII 2.1).

²¹ *Orationem tibi misi. Eius custodiendae et proferendae arbitrium tuum.*

pismu od 5. novembra.²² Izvesno je da je Ciceron Drugu Filipiku objavio nakon Antonijeovog odlaska u Mutinu 29. novembra, a svakako pre 20. decembra, kada je izgovorio Treću Filipiku.

Sadržaj govora

Već u uvodu (*exordium*, §§ 1–10)²³ Ciceron pokušava da se odbrani od kvalifikacija koje mu je Antonije nadenuo u govoru od 19. septembra.²⁴ U narednom delu (11–43) pobija Antonijeve tvrdnje da je zloupotrebio konzulsku dužnost, da je odgovoran za Klodijevo i Cezarovo ubistvo, kao i za izbijanje građanskog rata; osvrće se na Antonijevo omalovažavanje njegove poezije i na opasku da mu je ugled poljuljan. Napad na Antonijevu karijeru (44–117) počinje opisivanjem njegovog nemoralnog ponašanja u mladosti; potom se osvrće na vojevanja u Siriji, Egiptu i Galiji, na Antonijev tribunat, ponašanje u građanskom ratu kao i za vreme Cezarovog boravka u Egiptu i Maloj Aziji, na preuzimanje Pompejeve svojine, odnose sa Dolabelom, dodvoravanje Cezaru, njegovo ubistvo i Antonijevu ulogu u događajima koji su nakon tog ubistva sledili i, napokon, poredi Cezara i Antonija. U poslednjem delu govora (*peroratio*, 118–119) Ciceron smelo izaziva Antonija i daje mu do znanja da ga se ne plaši.

Druga Filipika spada u one govore u kojima se mogu pronaći elementi različitih vrsta govora,²⁵ pa se rod kome pripada ne može striktno odrediti. Najmanje dodirnih tačaka ovaj govor svakako ima sa sudskom vrstom, i mada u Ciceronovoj odbrani i napadu na Antonija ima tehničkih elemenata koji su karakteristični za ovu vrstu, *sudjenje* u ovom slučaju može da se shvati samo u najslobodnijem smislu. Mnogo manje se može poreći bliskost Druge Filipike sa političkim govorima, budući da su Ciceron i Antonije nepomirljivi protivnici čija

²² *Nostrum opus tibi probari laetor* (Att. XVI 11.1).

²³ Delovi govora navedeni su u sitnijim odeljcima (§§). Prema tradicionalnoj podeli ovoga govora, uvodni deo čine samo prva dva odeljka. No, nije se teško prikloniti mišljenju da se uvodni deo sastoji od prvih deset odeljaka, što se osobito potvrđuje u većem delu desetog odeljka.

²⁴ Antonije tvrdi da je Ciceron nečastan, nezahvalan, i da je prekinuo njihovo prijateljstvo.

²⁵ Rodovi govora su sledeći: sudski (*genus iudiciale*; govornikova namera je *accusare* ili *defendere*, navodi se ono što je *iustum* ili *iniustum*), politički (*g. deliberativum*; *suadere* ili *dissuadere*; *utile* ili *inutile*) i epideiktički (*g. demonstrativum*; *laudare* ili *vituperare*; *honestum* ili *turpe*).

se politička shvatanja u ovom govoru precizno iznose. No, najvažnija činjenica po kojoj ovaj govor ne pripada u potpunosti političkoj vrsti jeste nedostatak praktičnog cilja i konkretne namene; a to je upravo jedno od najvažnijih obeležja epideiktčkih govora,²⁶ kojima je Druga Filipika izrazito bliska i s obzirom na osnovni motiv ideju – naglasiti autorove vrline i Antonijeve poroke i mane.

Ovaj govor predstavlja i detaljan kritički osvrt na Antonijevu celokupnu karijeru.²⁷ Živ, uverljiv izraz koji nije lako ostvariti u jednom fiktivnom govoru,²⁸ autor dočarava različitim sredstvima. Govor se odvija u senatu, prisutan je i Antonije, a Ciceron se naizmenično obraća – čas senatorima, čas Antoniju. Nekoliko puta umesto Cicerona progovara senat u prvom licu plurala. Narativni delovi, jasno, navode se u trećem licu, a nisu retki ni fingirani dijalozi i citati kojima se uglavnom ismeva Antonije.²⁹ Jednom prilikom Ciceron fingira čitav Antonijev monolog (§72); takođe, ne ustručava se da u govor unese i elemente farse, satire, kao i scene iz jeftinog pozorišta. Većina toposa karakterističnih za invektive, koji su preuzeti iz grčke tradicije, prisutna je i ovde (Antonijev lopovluk, pijančenja, seksualna izopačenost...). Pored potrebe da Antonija prikaže u najgorem svetlu, što je svrha i epideiktčkog govora i političkog pamfleta, čini se da je Ciceronu posebno bilo stalo do završnog dela govora, u kojem – ako bismo se poslužili kolokvijalnim rečnikom – kao da je želeo da kaže: »Ma, radi šta hoćeš – baš me briga, ja te se ne plašim!« – *Defendi rem publicam adulescens, non deseram senex: contempsisti Catilinae gladios, non peritimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repraesentari morte mea libertas civitatis potest, ut aliquando dolor populi Romani pariat quod iam diu parturit! Etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari, quanto verius nunc negabo seni? Mihi vero, patres conscripti, iam etiam optanda mors est, perfuncto rebus eis quas adeptus sum quasque gessi* (§§ 118–119).

²⁶ Kod Rimljana u republikanskom periodu ova vrsta govora ima mnogo manji značaj nego kod Grka.

²⁷ Na sličan način Ciceron je komponovao i Drugi govor protiv Vera i Protiv Pizona.

²⁸ Tj. u govoru koji nije uživo održan, već samo napisan.

²⁹ Npr. §15. Satiričan ton primetan je u §77.

DRUGA FILIPIKA PROTIV MARKA ANTONIJA

1 Treba li, gospodo senatori, nekakvoj svojoj sudbini da pripišem to što za poslednjih dvadeset godina¹ nije bilo neprijatelja ove države koji ujedno nije i sa mnom zaratio? Ne moram da navodim njihova imena; vi ih sami vrlo dobro znate! Ja sam im² se kazni naplatio i više no što sam želeo, te se čudim, Antonije, kako se ti ne plašiš da ćeš završiti isto kao oni čije postupke ponavljaš. Nisam se toliko ni čudio što su tako nešto radili neki drugi; niko od njih nije postao moj neprijatelj svojevoljno – sve njih ja sam izazivao – u interesu države. A ti, koga nijednom rečju nisam povredio, ti si me, sve da bi ispao drčniji od Katiline i luđi od Klodija,³ bezobzirno izvređao, pa još i pomislio da će te to tvoje razračunavanje sa mnom preporučiti kod kojekakvog podrivačkog ološa. 2 I šta sada treba da mislim? Da sam prezren? Ne vidim šta bi to Antonije mogao da prezire u mom privatnom životu, mojoj popularnosti, u mojim dosadašnjim zaslugama ili pak u ovim mojim skromnim sposobnostima?! Možda je pomislio da me je najlakše izgaziti upravo u senatu? U ovom istom senatu koji je odao priznanje mnogim slavnim pojedincima što su državu vodili dobro, ali samo meni što sam je sačuvao.⁴ Ili mu je naspelo da se sa mnom nadmeće u govorništvu? Nema meni bolje usluge! Postoji li bogatija i zahvalnija tema no što je ova: da govorim u svoju odbranu, a protiv Antonija? Stvari, zapravo, stoje ovako: on je smatrao da se sebi sličnima može dokazati kao neprijatelj otadžbine samo ako bude moj lični neprijatelj.

3 A pre no što mu na ostalo odgovorim, reći ću nešto i o prijateljstvu⁵ koje sam, kako me tereti, ja oskrnavio, što smatram najtežom optužbom. On se požalio da sam ja već nekom prilikom u građanskoj parnici nastupio protiv njegovog interesa.⁶ Ta, zar da ne istupam protiv tuđinca, a u korist pouzdanog i bliskog prijatelja?⁷ Znači, nije trebalo da se suprotstavim pristrasnosti napabirčenoj na tome što neki momak dobro izgleda,⁸ dok se čast i poštenje i ne očekuju? Da se

ne suprotstavim nepravdi koju je ovaj⁹ sproveo jednom finom uslugom – vetom one tribunske ništarije, a bez zakonitog postupka koji je u nadležnosti pretora? Ja mislim da si za ovim »argumentima« posegao¹⁰ samo da bi se dodvorio najnižim slojevima, jer bi svi takvi mogli da se prisete da si zet oslobođenika, da i tvoja deca imaju dedu – oslobođenika Kvinta Fadija.¹¹

Pa si se, eto, i prepustio mom uticaju (to su tvoje reči!); nekada mi, takoreći, iz kuće nisi izbijao! E, da si doista tako i činio, bilo bi bolje i za tvoj ugled i za tvoju moralnu čistotu! Ali, niti si ti to radio, niti bi ti Gaj Kurion¹² dopustio, i da si hteo.

4 Reče da si u moju korist odustao od kandidature za augura.¹³ Neverovatna drskost! Kakva podvala bez stida i srama! U vreme kada su, po želji čitavog kolegija, Gnej Pompej i Kvint Hortenzije, uz zakonsko ovlašćenje da sami izaberu kandidate, za augura predložili mene, ti si bio pred bankrotom, pa si smatrao da ćeš moći da ga izbegneš samo u slučaju državnog prevrata. Uostalom, jesi li mogao da se kandiduješ za augura u vreme dok je Gaj Kurion bio van zemlje?¹⁴ I kada si bio izabran, jesi li bio sposoban da pobediš i u jednoj jedinoj tribi bez pomoći Kurionove, čiji su pak prijatelji bili optuženi zbog nasilništva,¹⁵ jer su u svom zalaganju za tebe previše »izgarali«.

5 A tvrdiš da si mi i uslugu učinio. Kakvu uslugu? Da bude jasno, to što spominješ uvek sam posebno isticao: draže mi je bilo priznanje da sam tvoj dužnik, nego da bilo koja neupućena osoba pomisli da sam nezahvalan. Ali kakva je to usluga?¹⁶ To što me u Brindiziju nisi ubio?! Da li si i mogao da smakneš čoveka kome ni pobednik lično (koji ti je poverio zapovedništvo¹⁷ nad vlastitom bandom – kao što si se naokolo hvalisao) nije želeo da naškodi, te mu je naložio da se vrati u Italiju?¹⁸ Pretpostavi da si mogao da me ubiješ. I šta je, u stvari, jedino dobročinstvo, gospodo senatori, koje su razbojnici u stanju da učine, osim što mogu da kažu da su podarili živote onima kojima ih nisu oduzeli? Da je to dobročinstvo, nikada ne bi onoliku slavu stekle ubice čoveka¹⁹ koji ih prethodno jeste poštediti, a koje ti često nazivaš otmenom gospodom. A kakvo si to dobro delo učinio time što si se

uzdržao od užasnog zločina? U celoj toj stvari nije me toliko obuzelo zadovoljstvo što me nisi ubio, koliko ozlojeđenost što si to mogao da učiniš nekažnjeno.

6 No, hajde, neka to i bude dobročinstvo, kad se već od razbojnika nije ni moglo više iskamčiti: na osnovu čega možeš da kažeš kako sam ja nezahvalan? Da li je trebalo da budem ravnodušan prema propasti države, da ne protestujem,²⁰ kako se ne bi činilo da sam ti nezahvalan? A u tom mom očajničkom protestu, u tom izlivu bola, za mene neizbežnom, zbog položaja²¹ na koji me je senat i narod rimski postavio – šta sam to uvredljivo, neodmereno ili neljubazno rekao? Ta kakvu je samo uzdržanost trebalo ispoljiti, dok sam u optužbama protiv Antonija izbegavao lične uvrede! A pogotovo pošto si ti pretvorio u prah poslednje ostatke države, pošto je sramnim trgovanjem u tvojoj kući sve bilo izneto na prodaju, pošto si priznao da si ti sam, i to u svoju korist,²² doneo one zakone koji nikada nisu bili javno predloženi, što si se kao augur oglašio na auspicije, a kao konzul na pravo veta narodnih tribuna, okružio se bestidno svojim naoružanim telohraniteljima, što si se, ogrezao u vinu i bludu, u onoj časnoj kući²³ svakoga dana upuštao u svakojake beščasne radnje. 7 No, ja sam se ponašao kao da za suparnika imam jednog Marka Krasa,²⁴ s kojim sam se često i vrlo žestoko sukobljavao, a ne najgrđeg kasapina;²⁵ jesam izneo teške optužbe zbog načina na koji je Antonije obavljao državne poslove, ali se na njega lično nisam ni osvrnuo. Tako ću Antoniju danas pomoći da shvati koliko sam »dobročinstvo« ja njemu tom prilikom učinio.

No, taj je čak i pismo²⁶ koje sam mu – kako kaže – ja poslao, pročitao naglas, i time iskazao beznadeždan nedostatak ljudskog dostojanstva i poznavanja bilo kakve društvene norme: ko je ikada, a da ima imalo svesti o dobrim običajima, usled nekih potonjih nesuglasica obelodanio, pa još i glasno pročitao prijateljevo pismo. Šta je to drugo, do ukidanje bilo kakve društvenosti, ukidanje mogućnosti komunikacije sa odsutnim prijateljima. Koliko se samo često u pismima nalaze šale čije bi obelodanjivanje izgledalo neukusno, koliko je samo ozbiljnih tema čije objavljivanje ni u kom slučaju nije pred-

viđeno! **8** Toliko o njegovom prostačkom ponašanju: uverićete se i u neverovatnu glupost. Kako ćeš mi uzvratiti, ti silo govornička, ili kakvim te već smatraju Mustela Sej i Tiron Numizije?²⁷ A pošto oni u ovom trenutku stoje pred očima senatora naoružani mačevima, ja ću takođe priznati svu tvoju rečitost ako objasniš kako ćeš ih odbraniti od optužbe za saučesništvo u ubistvu.²⁸ Kojim bi mi se ti argumentima suprotstavio, ako poreknem da sam ti takvo pismo ikada poslao? Čijim svedočenjem bi me u to ubedio? Možda rukopisom, u čemu imaš plodonosno iskustvo?²⁹ Ali kako bi mogao? Pismo je napisao sekretar. Sada već zavidim tvome učitelju;³⁰ za ogromnu nagradu³¹ (sumu ću vam odmah saopštiti) on te je naučio da se *ne* služiš svojom glavom. **9** Jer šta je beskorisnije, čak i za običnog čoveka, a kamoli za jednog govornika, od toga da iznosi optužbu koja bi bila pobijena već i time što bi je optuženi jednostavno odbacio. Ali ja ovo i ne odbacujem; ja ovde nepobitno dokazujem da je tebe, uz neprimereno ponašanje, obuzelo i ludilo. Postoji li i jedna reč u tome pismu koja ne odiše uglađenošću, uljudnošću, dobrom voljom? Jedino što ti može zasmetati jeste to što o tebi u tom pismu ne mislim tako loše, što ti pišem kao građaninu, kao časnom čoveku, a ne kao zločincu i razbojniku. A ja tvoje pismo ipak neću obelodaniti, mada sam sa punim pravom mogao tako da postupim jer si me napao: u tom pismu od mene tražiš saglasnost za opoziv izvesne osobe³² iz progonstva i zaklinješ se da to bez mog odobrenja nećeš učiniti. I ja sam se sa time složio: zašto bih se isprečio tvojoj drskosti koju ni uticaj ove većnice, ni mišljenje rimskog naroda, ni snaga ma kog zakona nisu mogli obuzdati? **10** Uostalom, zašto si mi se uopšte obraćao, kad je progonstvo tom čoveku već bilo ukinuto Cezarovim zakonom? Trebalo je, valjda, da iz toga proizađe nekakav plus za mene – mada ga tu nije moglo biti ni za samog Antonija, jer zakon je već bio na snazi. Ali budući da treba da kažem ponešto u svoju korist, a mnogo toga protiv Antonija, ja, gospodo senatori, od vas očekujem da me blagonaklono slušate kad u svoju odbranu govorim, dok ću se sam postarati da pridobijem vašu pažnju kad ovoga budem napao. I

još nešto bih vas zamolio: ako vam je poznata moja skromnost i ume-
renost u životu i posebno u javnom obraćanju, nemojte da mislite
kako ja danas zapostavljam svoj ugled ako mu na njegov izazov od-
govorim istom merom. Neću ga tretirati kao konzula, nije ni on mene
kao konzulara. Uostalom, kako živi, kako vodi politiku, kako je
stupio na sadašnju dužnost,³³ on i nije konzul, dok moj položaj kon-
zulara niko ne može dovesti u pitanje.

11 Stoga, da biste shvatili kakvim se konzulom on sam predstav-
ljao, reći ću vam da me je prozivao zbog moga konzulata; a taj
konzulat je meni pripadao samo formalno, gospodo senatori, a vama
faktički. Sve što sam odlučio, službeno obavio i izvršio, učinio sam u
skladu sa odlukom, voljom i mišljenjem ovoga veća. I onda se nađeš
ti, koji mudrovanjem dopunjavaš svoju rečitost, da napadneš ove
postupke u prisustvu onih ljudi čije sam stavove i odluke zapravo
sprovodio!? Ko je ikada kritikovao moj konzulat osim tebe i Publija
Klodija. Njegova sudbina očekuje i tebe,³⁴ kao što je neminovno stigla
i Gaja Kuriona,³⁵ budući da ti je u kući stvor³⁶ koji je bio koban po
ovu dvojicu.

12 Marko Antonije nije zadovoljan mojim konzulatom. Ali je bio
zadovoljan Publije Servilije³⁷ – među konzularima iz onoga vremena
prvo bih spomenuo njega, budući da je poslednji umro. Zadovoljan je
bio i Kvint Katul,³⁸ čiji ugled u ovoj državi nikada neće izbledeti, za-
dovoljni su bili dvojica Lukula,³⁹ Marko Kras,⁴⁰ Kvint Hortenzije,⁴¹
Gaj Kurion,⁴² Gaj Pizon, Manije Glabrijon,⁴³ Manije Lepid, Lucije Vol-
kacije,⁴⁴ Gaj Figul,⁴⁵ zatim i Decim Silan i Lucije Murena,⁴⁶ konzuli
izabrani za godinu koja je sledila. Isto zadovoljstvo je s konzularima
podelio i Marko Katon,⁴⁷ čije se skončanje pokazalo prikladnim sa
mnogih razloga, pa i stoga što nije doživeo da mu ti budeš konzul.
Pre svih, moj konzulat je pohvalio Gnej Pompej.⁴⁸ Prilikom prvog
susreta po njegovom povratku iz Sirije on me je zagrlio i izrazio
zadovoljstvo što će mojom zaslugom ponovo videti otadžbinu. Ali
nema potrebe da navodim pojedina imena. U prepunom senatu, o
mojoj službi izraženo je tako povoljno mišljenje, da su mi svi članovi

ponaosob zahvaljivali kao ocu, i isticali da sam im sačuvao život, imovinu, decu i državu.⁴⁹

13 Ali, budući da je država izgubila one brojne i vrsne ljude koje sam nabrojao, vratimo se preostaloj dvojici živih konzulara. Lucije Kota,⁵⁰ čovek vrhunskih sposobnosti i izuzetne mudrosti, biranim je rečima predložio da se meni u čast uputi javna zahvalnost bogovima⁵¹ za one poduhvate koje ti osuđuješ, i sa tim su se upravo oni maločas nabrojani konzulari i čitav senat jednodušno složili. Takvo priznanje za vršenje građanske službe od osnivanja ovoga grada nikome nije ukazano.⁵² 14 Tu je i Lucije Cezar,⁵³ tvoj ujak, koji je u svom govoru – rečito, ubedljivo i dosledno – digao glas protiv muža svoje sestre, tvoga očuha!⁵⁴ To je bio čovek koga je trebalo da uzmeš za učitelja, za savetnika, zauvek, za čitav život!⁵⁵ Ali ti si više voleo da ličiš na očuha nego na ujaka. Kao konzul, ja sam uvažavao njegove savete premda nismo bili ni u kakvom srodstvu, a ti, sestrić njegov, da li si ga ikada pitao nešto o državnim poslovima? A kome se, za ime božje, Antonije i obraća? Onoj gospodi, jasno, čiji rođendani ne mogu da prođu bez našeg znanja. 15 »Antonije se danas nije pojavio u senatu.«⁵⁶ – »A zašto?« – »Priređuje rođendansku zabavu u svojoj kući izvan grada.« – »Kome?« – Neću navesti nijedno ime. Možete zamisliti: danas već nekom Formionu, sutra možda Gnatonu,⁵⁷ pa onda Balionu.⁵⁸ Kakva nepristojnost, kakva sramota! Kakav manjak stida, kakva pokvarenost, kakav nepodnošljivi razvrat! U srodstvu si sa prvim među senatorima, sa besprekornim građaninom, a ti se o državnim poslovima ne savetuješ sa njim, nego se obraćaš onima koji, usled nedostatka vlastitog, rasturaju tvoj imetak.

Tvoj konzulat je, kanda, spas za državu, a moj je bio propast. Jesi li do te mere izgubio i poštenje i osećaj stida, pa si se drznuo da onako govoriš na ovom svetom mestu gde sam ja sa senatom⁵⁹ većao u ona srećna vremena kada je upravljao svetom? A ti si na isto to mesto doveo bandu razbojnika? 16 Drznuo si se čak i da kažeš (a šta se ti i ne bi drznuo?) da je za moga konzulata Kapitolski breg bio pun naoružanih robova.⁶⁰ Biće da sam ja *prisilio* senat da donese one

opasne odluke.⁶¹ Bedna spodobo, bilo da si upućen ili ne u to šta se tada dogodilo – ti ionako ništa valjano ne znaš – kako samo bestidno govoriš pred ovakvim ljudima! Kada je senat većao u ovome hramu, je li bio ijedan vitez rimski, ijedan mladić uglednog roda (osim tebe, naravno), ijedan predstavnik bilo kog staleža svestan svog statusa rimskog građanina, a tada prisutan na Kapitolskom brdu, koji nije svoje usluge dobrovoljno ponudio (premda nije bilo ni dovoljno pisara niti su spiskovi mogli da obuhvate sva imena). 17 Jer, kada su oni zločinci – budući da nisu krili svoje po otadžbinu najpogubnije namere – pritisnuti svedočenjima saučesnika,⁶² vlastitim rukopisom i pismima koja su, tako reći, umesto njih govorila, priznali svoj podli plan da zapale Rim, izvrše pokolj nad njegovim građanima, opustoše Italiju i uruše državu, ko je taj ko ne bi skočio da odbrani život i bezbednost sviju, pogotovo što su senat i Rimljani u to vreme vođu⁶³ imali? Da je takav danas pred nama, prošao bi i ti, bome, isto kao oni zaverenici.

Antonije veli kako ja nisam dopustio da se sahrane posmrtni ostaci njegovog očuha. Takvu optužbu čak ni Publije Klodije nikada nije izrekao; Klodija, kojega sam sa punim pravom smatrao za neprijatelja, na moju žalost, već si prevazišao u svim marifetlucima. 18 Nego, kako ti samo pade na pamet da nas podsećaš na svoje vaspitanje u kući Publija Lentula?⁶⁴ Jesi li se možda bojao da mi ne pomislimo da si takva hulja mogao ispasti i po prirodi, čak i bez treniranja? Tokom čitavog govora⁶⁵ toliko si se izgubio da si se stalno svađao sam sa sobom: sve što si rekao nije bilo samo nepovezano, nego potpuno nedsledno i protivrečno, pa je ispalo da si ti u sukobu sam sa sobom, a ne sa mnom. Priznao si da je tvoj očuh učestvovao u onoj opakoj zaveri, ali si itekako zakukao što ga je zbog toga sustigla kazna. Na taj način si moj vlastiti doprinos istakao, a ukorio postupke koji su bili isključivo u nadležnosti senata: moja obaveza, naime, bila je da zločince uhapsim, a kaznio ih je senat. Dotični pametnjaković ne shvata da zapravo hvali svoga protivnika, a da svoje slušaoce kritikuje.

19 A onda, kakva je to potreba da on u vlastitoj bezočnosti (kojoj, u stvari, i teži) ili, bolje reći, u svojoj neprevaziđenoj gluposti (što

nikako ne želi da čuje), govori o incidentu na Kapitolskom bregu, kada su se među našim klupama vrzmala naoružana lica i – tako mi nebesa – sa mačevima u ruci stajala u ovom hramu Sloge, u kome su za moga konzulata izrečene mudre reči koje su nas spasle i do dana današnjeg održale! Hajde, optuži senat, optuži vitezove, koji su se tom prilikom udružili sa senatom, optuži sve staleže, sve građane, samo onda priznaj da senat u ovom trenutku opsedaju iturejski strelci.⁶⁶ Te tvoje bestidne izjave nije izrodila tvoja drskost, već tvoja nesposobnost da u vlastitom iskazu prepoznaš protivrečnost koja prosto bude oči. Pameti stvarno nemaš: ima li ičeg glupljeg no kritikovati drugoga zbog upotrebe oružja radi odbrane države, kada si se tog oružja sam latio da bi je uništio?

20 Na jednom si mestu čak pokušao da ispadneš i duhovit. Kako to, nebesa mi, nema nikakve veze s tobom! Ipak, ima u tome pomalo i tvoje krivice: malkice duhovitosti valjda si mogao da pokupiš od one glumice⁶⁷ sa kojom živiš. *Oružje pred togom nek ustukne!*⁶⁸ Pa? Nije li stvarno ustuknulo?⁶⁹ Nažalost, kasnije je mir ustuknuo pred tvojim oružjem. Zapitajmo se, stoga, je li bilo bolje da zločinačko oružje ustupi mesto slobodi rimskog naroda, ili da se naša sloboda povuče pred tvojim oružjem. A o svojoj pak poeziji, više neću više da ti repliram. Ukratko, nemaš ti pojma ni o njoj, ni o bilo kom književnom delu uopšte. Ja sam uvek bio na usluzi i državi i prijateljima,⁷⁰ ali sam ipak trenutke slobodnog vremena posvetio stvaranju raznorodnih dela po kojima će se moje ime pamtit, a sve da bi plodovi moga celonoćnog književnog rada bili od neke koristi mladima, i donekle poslužili na čast svim Rimljanima. Ali sve to sada nije bitno – pređimo mi na važnije teme.

21 Rekao si da sam ja podstrekač Klodijevog ubistva. I šta bi ljudi sada pomislili, da je on ubijen onomad⁷¹ kada si ga naočigled sveta mačem jurio po Forumu? Taj bi posao i obavio, da se on nije bacio na stepenište knjižare, tamo se zabarakadirao, i tvoj napad zaustavio. Priznajem da su tom prilikom moje simpatije bile na tvojoj strani, ali čak ni ti ne kažeš da sam te ja na to naveo. A Milona⁷² nisam ni mo-

gao da podržim, jer je on posao obavio pre nego što bi ikome palo na pamet da će tako nešto učiniti. I ja sam ga u to uvukao, je l' tako? Milon, dabome, nije bio sam po sebi dovoljno žestok da se, i bez tuđeg nagovaranja, državi nađe na usluzi. Aha, a mene je to razgalilo! Da nije *možda* trebalo samo ja da tugujem dok se cela država raduje?⁷³

22 U svakom slučaju, istrage o Klodijevoj smrti je bilo,⁷⁴ ali nemušto vođene – to je tačno.⁷⁵ I čemu *lex specialis*⁷⁶ za istragu o ubistvu, kada je sud u tu svrhu već zakonito ustanovljen? Bilo kako bilo, istraga je sprovedena.⁷⁷ A sada si se *ti* našao da me nakon toliko godina napadneš, što niko nije uradio dok je slučaj bio aktuelan.⁷⁸

23 Što se tiče tvoje drskosti da izjaviš, i to naširoko, kako je mojom zaslugom prekinuto Pompejevo prijateljstvo sa Cezarom, i kako je zbog toga – mojom krivicom – izbio građanski rat, ti nisi bio sasvim u zabludi, nego si pobrkao ono najvažnije: *vreme*. U godini konzula Marka Bibula, istaknutog građanina,⁷⁹ učinio sam bez ostatka sve što sam mogao da odvratim Pompeja od saveza sa Cezarom.⁸⁰ Ali, Cezar je imao više sreće, jer je on uspeo da udalji Pompeja od mene. A kako se kasnije Pompej sasvim okrenuo Cezaru, zašto bih ja pokušao da ga od njega odvučem? Samo je idiot mogao tome da se nada, a bestidnik tako nešto da predloži. 24 Ipak, u dvema prilikama ja jesam uticao na Pompeja protiv Cezarovog interesa, i ti me zbog toga slobodno ukori, ako možeš. Prvi put sam mu savetovao da ne produži Cezarovo zapovedništvo za pet godina,⁸¹ a drugi put da se usprotivi Cezarovom pokušaju da se u odsustvu kandiduje za javnu službu.⁸² Da me je bar u jednome od ovoga poslušao, nikada nas ova beda ne bi zadesila. Ali, kada je Pompej već sva svoja sredstva i sredstva rimskoga naroda predao Cezaru, i kasno počeo da shvata ono što sam ja mnogo ranije predvideo i kada sam uočio da se državi nameće bezočan rat, ja nisam prestao da se zalažem za mir, slogu, pomirenje, i mnogima su znane one moje reči: *Kamo sreće, Gneju Pompeju, da savez sa Cezarom ili nikada nisi ni sklopio, ili da ga nikada nisi raskinuo!*⁸³ *Prvi postupak bi istakao tvoju principijenost, a drugi tvoju mudrost.* To su, Antonije, uvek bili moji stavovi i prema Pompeju i prema državi. I, da su prevladali,

republika bi stajala na čvrstim nogama, a tebe bi uništili tvoji zločini, protraćena imovina i sramna reputacija.

25 No, stara to je priča, a aktuelna je optužba da je Cezar ubijen na moj podsticaj. Plašim se, gospodo senatori, da ne pomislite kako sam potpuno bestidno ja namestio lažnog tužioca⁸⁴ da me, osim pohvalama koje sam zaslužio, zatrpa i onim koje su zaslužili drugi. A ko je uopšte čuo da je moje ime spomenuto u vezi sa družinom koja je izvela taj veličanstveni poduhvat. I, postoji li ijedan saučesnik čiji je identitet ostao nepoznat? Ma *šta* sakriven?! – čije ime nije odmah obznanjeno. Pre bih rekao da su se neki⁸⁵ hvalisali da bi stvorili lažnu sliku o svom učešću u zavereničkoj družini (mada za nju nisu ni znali) nego da je ijedan učesnik želeo da ostane anonimn. 26 Takođe, koliko je bilo verovatno da moje ime ostane u tajnosti kraj tolike mase, delom javnosti nepoznatih, a delom još nedovoljno zrelih ljudi, koji ničiji identitet ne bi krili? I zaista, da je bilo potrebno nagovarati ljude koji su na sebe preuzeli dužnost da oslobode otadžbinu, zar bih baš ja bio taj ko bi podstakao dva Bruta,⁸⁶ kada je obojici svakoga dana pred očima portret Lucija Bruta,⁸⁷ a jednom od njih još i portret Ahalin?⁸⁸ Da potomci takvih predaka radije traže podršku od tudinaca, nego od svoga roda – pre na ulici nego u vlastitoj kući!? Jeste, samo sam ja nedostajao Gaju Kasiju, čiji preci nisu trpeli ničije nasilno ponašanje, a kamoli despotiju! Ta on bi taj posao i bez ovih sjajnih ljudi obavio još u Kilikiji, na ušću reke Kidno, samo da je Cezar brodovima pristao na onu stranu obale koju je prvobitno izabrao,⁸⁹ a ne na suprotnu. 27 I Gnej Domicije⁹⁰ nije imao na umu stradanje znamenitog mu oca,⁹¹ ni ujakovu smrt,⁹² ni gubitak nasleđenog društvenog statusa, nego sam valjda ja u njemu pobudio želju da povрати vlastitu slobodu! Da nisam i Gaja Trebonija⁹³ nagovorio? Ta njemu o nečem takvom nisam smeo ni da pisnem!? Duguje država Treboniju posebnu zahvalnost kao čoveku koji je žrtvovao jedno prijateljstvo zarad slobode naroda rimskog, i koji se despotskoj vlasti usprotivio, umesto da u njoj saučestvuje. I na Lucija Tilijsa Cimbera⁹⁴ sam uticao, je l' tako? Ja sam se više zadivio što je on taj čin izveo, nego što sam to

od njega očekivao – zadivio sam se zbog toga što je pri tom poduhvatu imao na umu svoju državu, a ne vlastiti interes. Ima još: dvojica Servilija – da ih nazovem Kaskama ili Ahalama?⁹⁵ Smatraš li da sam i njih podstakao ja, a ne njihov patriotizam? Suviše je taj spisak dugačak, i blago državi što ih je toliko bilo – a njima sva slava!

28 Ali, setite se samo, kako me je to otelovljenje oštroumlja okrivilo: »Čim je Cezar ubijen,« rekao je, »Brut je okrvavljen bodež smesta podigao visoko, uskliknuo Ciceronovo ime i čestitao mu povratak slobode.« A zašto najpre meni? Zbog toga što sam znao o čemu se radi? Da nije možda povod bio ovaj: kada mu je već pošlo za rukom da ostvari podvig sličan mome podvigu, izgovorio je baš moje ime kako bi posvedočio da su njegove zasluge ravne mojima.

29 Ako je već za osudu bilo poželeti smrt Cezaru smrt (to si mi i prebacio), zar ti, gluplji od najglupljeg, ne shvataš da je jednako vredna osude i radost zbog njegovog ubistva? Naime, kakva je razlika između podstrekača nekoga dela i onoga ko to delo odobrava? I kakva je razlika između toga što sam ja pozeleo da se to obavi ili što se radujem što je to obavljeno? Takođe, ako zanemarimo one koji su se radovali Cezarovoj vladavini, postoji li iko ko ili nije želeo da se to dogodi, ili je sam čin osudio? U tom slučaju, svi smo krivi. I stvarno su Cezara ubili svi odgovorni građani, svako u granicama svojih mogućnosti: nekima je nedostajala ideja, nekima odvažnost, nekima zgodna prilika, ali jaka želja – nikome.

30 Obratite samo pažnju na koještarije ovoga glupana ili, bolje reći, tupoglavca. Evo, šta je taj uspeo da izgovori: »Marko Brut, čije ime s poštovanjem izgovaram, uskliknuo je Ciceronovo ime dok je držao okrvavljen bodež u ruci: znači, druge nema – Ciceron je bio upleten u zaveru.« I tako, po tebi, ja ispadoh zločinac, samo zato što podozrevaš da sam ja izrazio izvesnu sumnju,⁹⁶ a onaj koji je ispred sebe mahao okrvavljenim bodežom – e, njegovo cenjeno ime izgovaraš s poštovanjem. Budalasto je već i ono što si izlupetao, ali kako li su tek budalasti tvoji postupci i stavovi! Odluči se već jednom, konzule, kakav ćeš stav zauzeti prema Brutima, Gaju Kasiju, Gneju Domiciju, Gaju Treboniju i prema ostalima. Naspavaj se posle pijanke pa se

otrezni, ili ćemo morati da ti prinesemo baklje⁹⁷ kako bismo te u jednoj ovako važnoj prilici povratili iz bunila. Zar nikada nećeš shvatiti da se moraš opredeliti jesu li počinio ci onoga dela krvnici ili oslobodioci? **31** Priberi se malo i za trenutak pokušaj da razmišljaš kao trezan čovek. Evo, ja, bilo njihov prijatelj – to ne krijem, bilo saučesnik – kako ti voliš da kažeš, ja tvrdim da trećeg nema i, ako oni već nisu oslobodili narod rimski i sačuvali državu, priznajem da su gori od krvnika, gori od ubica, gori od oceubica, ako je uistinu strašnije ubiti oca države⁹⁸ nego oca svog rođenog. A šta ti kažeš, bistra i mudra glavo? Ako su oni za tebe oceubice, zašto si njihova imena uvek izgovarao sa posebnim pijetetom i u senatu i pred Rimljanima? Zašto si se založio da za Marka Bruta ne važi zakon, kada više od deset dana nije bio u Rimu?⁹⁹ Zašto su Apolonove igre svetkovane uz izuzetne počasti Marku Brutu?¹⁰⁰ Zašto su provincije poverene Brutu i Kasiju,¹⁰¹ zašto su im dodeljeni kvestori, zašto im je povećan broj legata?¹⁰² Oni, dakle, ubice nisu; znači, da su oslobodioci, a to si ti presudio, kad već trećeg nema. **32** Šta je sada? Ja te zbunjujem, je l' tako? Ne razumeš baš kad se argumenti iznose u obliku dileme?¹⁰³ Kako god bilo, budući da si ih ti oslobodio zločina, ja mogu da zaključim samo jedno: ti ih smatraš dostojnim najviših odlikovanja.

Hajde, neka i ne bude tačno ono što sam maločas rekao: lepo ću pisati Cezarovim ubicama da odgovore potvrdno, ako ih slučajno neko upita jesu li tvoje optužbe protiv mene valjane. Iskreno, ja se plašim da bi držanje moga imena u dubokoj tajnosti moglo da ih diskredituje ili, isto tako, da izbegavanje njihovog poziva meni uopšte ne bi služilo na čast. Tako mi nebesa, poznaje li ovaj grad, poznaje li ovaj svet značajniji, veličanstveniji događaj, događaj koji više od ovoga zaslužuje večnu slavu? Da li ti to meni pripisuješ saučesništvo u onome poduhvatu, baš kao da me sa prvacima uvlačiš u Trojanskog konja? **33** Nemam ništa protiv, i veliko ti hvala, kakvi god da su ti motivi, jer se radi o tako značajnom događaju, da bi mi od svake slave više godila i mržnja koju želiš na mene da navučeš. Jer, ko je srećniji od onih ljudi čije uklanjanje i progon kao svoje delo ističeš na svakom

koraku? Nema tih zabiti i nedodjia za koje bi se posumnjalo da bi toplim rečima pozdravile njihov dolazak. Nema tako primitivnih ljudi koji susret sa njima ne bi protumačili kao najznačajniji događaj u životu! Vremena buduća neće biti tako kratkog pamćenja, niti će pisci vremena prošlih biti tako nezahvalni, da njihovoj slavi ne bi podarili besmrtnost. A ti me sada slobodno uvrsti među njih.

34 Međutim, bojim se da se sa sledećim nećeš složiti: da sam i ja bio upleten, ne samo da bih uklonio tiranina, nego bih i državu očistio od tiranske vlasti.¹⁰⁴ Isto tako, da je ona pisaljka bila moja, kao što se govori, veruj mi, ja bih dovršio čitavu priču, a ne samo jedan čin.

Napokon, Antonije, ako je zločin poželeti Cezarovo ubistvo, razmisli, molim te, kakav je tvoj položaj, pošto svi znaju da si njegovu smrt isplanirao u Narboni sa Gajem Trebonijem;¹⁰⁵ vaše udruživanje sa poznatim ciljem razjašnjava nam, isto tako, zbog čega si se od Trebonija odvojio baš u trenutku Cezarovog ubistva. S moje strane – obrati samo pažnju kako ti se prijateljski obraćam – pozdravljam to što si jednom imao plemenitu zamisao, zahvaljujem ti što je nisi odao, opraštam ti što je nisi ostvario: ipak je za takav poduhvat bila potrebna muška ruka. 35 A ako te neko dovede na sud i posluži se čuvenim kasijevskim pitanjem: *u čiju se to korist zbiljo*,¹⁰⁶ bojim se da nećeš dobro proći. Naravno, kako si ti imao običaj da kažeš, Cezarovim ubistvom ovaj dio se svako ko nije želeo da robuje, ali to ponajviše važi za tebe, koji ne samo da nisi rob, nego se ponašaš kao kralj: silne dugove sa svoga vrata skinuo si u hramu boginje Ops, ogromne sume novca proćerdao zloupotrebom istih dokumenta,¹⁰⁷ gomila stvari iz Cezarove kuće završila je kod tebe,¹⁰⁸ u tvojoj kući nalazi se najunosnija radionica za falsifikovanje dokumenta i rukopisa,¹⁰⁹ a i najsramniji vašar na kome se trguje zemljom, gradovima,¹¹⁰ utajom poreza, prihodima. 36 Jer, šta je tebe, zapravo, osim Cezarovog ubistva moglo da izvuče iz siromaštva i dugova? Nešto si mi, kanda, uznemiren: nešto se kao žacaš od mogućnosti da se Kasijeve reči odnose i na tebe? Ma, opusti se – nikada niko u to neće poverovati; služiti državi nije u tvom maniru; ima ova država sjajnih ljudi za taj

veličanstveni poduhvat. Ja samo primećujem da si zbog tog ubistva zadovoljan, a ne tvrdim da si ga izvršio.

Odgovorio sam na njegove najteže optužbe, a sada mi predstoji da se pozabavim i ostalim.

37 Prebacio si mi prisustvo u Pompejevom logoru, kao i moje aktivnosti tokom tog perioda.¹¹¹ Međutim, još jednom ću reći:¹¹² da su tada moje reči i moj ugled imali presudnu ulogu, ti bi danas ostao bez igde ičega, mi bismo bili slobodni, a naša država ne bi izgubila toliko starešina i vojnika.¹¹³ Predviđajući događaje koji su se i zbili, priznajem da sam se silno ražalostio kao što bi se ražalostili i ostali lojalni građani da su predvideli isto. Sve vreme obuzimala me je, gospodo senatori, tuga što sledi brza i neminovna propast države koju su jednom vaše i moje odluke sačuvala.¹¹⁴ Nisam ja bio tako neupućen i tako neiskusan da bi me slomio vapaj za životom, životom koji bi me – ukoliko bi potrajao – beznađem dotukao, ali i svih tegoba oslobodio, ako bih ga izgubio. Ja sam želeo da život sačuvaju najugledniji među nama, *ta perjanica države*, kao i toliki konzulari, brojni bivši pretori i najugledniji senatori, ma sav krem naše plemenite mladosti, kao i armije besprekornih građana. Da su svi oni živi, i danas bismo imali zdravu državu i kako tako uspostavljen mir, a ja sam uvek smatrao da je svaki mir među građanima korisniji od građanskog rata.¹¹⁵ 38 Da su moji predlozi bili opšteprihvaćeni, i da za njihovu opstrukciju nisu bili najodgovorniji, opijeni nadom u pobedu, upravo oni¹¹⁶ za čije sam živote bio zabrinut – spomenuću samo jedan detalj: za tebe sigurno ne bi bilo mesta u senatu ili bolje, ni u ovome gradu. Veliš da me je moj oštar jezik koštao prijateljstva sa Gnejem Pompejem. A kome je on iskazao veće poštovanje, i sa kim je češće razmenjivao ideje i planove? I, što je bilo veoma važno, neslaganje oko najvažnijih državnih pitanja nije ni malo uticalo na jedno istinsko prijateljstvo. Uspevali smo jedan drugome da pročitamo i misli i namere. Meni je na umu pre svega bila bezbednost građana (da bismo uopšte mogli da razmišljamo o njihovom dostojanstvu), dok je njemu dostojanstvo građana u uvek bilo na prvom mestu. A pošto je svaki od nas

imao argumentovane stavove, nesporazume smo prevazilazili bez većih poteškoća. **39** A osećanja, koja je taj uzvišeni čovek, gotovo božanske prirode, gajio prema meni, poznata su njegovim sledbenicima u bekstvu iz Farsale u Paf.¹¹⁷ O meni je u svakoj prilici imao samo lepe reči, i njima nije krio simpatije i čežnju za mnom; priznao bi da sam ja bolje sagledao stvari, a da je on bio preveliki optimista. I ti se, na kraju, usuđuješ da me provociraš u vezi sa Pompejem, a sam priznaješ da sam ja bio njegov prijatelj, a ti samo kupac njegove konfiskovane imovine? Ali, dovoljno je bilo priče o onom ratu u kome si ti imao i previše sreće. Nemam nameru da odgovaram ni na primedbu o šalama koje sam, po tvojim rečima, zbijao u logoru.¹¹⁸ Vladala je u tom logoru silna zabrinutost. Međutim, ljudi se ponekad razgale, ma kako vremena bila turobna – ako su uopšte ljudi. **40** A ovome ovde, jednom smeta moja utučenost, drugi put moj smisao za humor, i to je najbolji dokaz da ja ni na jednu stranu nisam otišao predaleko.

Rekao si da ja nikada nisam stekao nasledstvo. Kamo sreće da je tvoja optužba tačna! U tom slučaju moji brojni prijatelji i rođaci bili bi živi. Ali, odakle ti samo ta ideja? Moj se konto od nasledstva uvećao za više od dvadeset miliona sestercija. Istina je, priznajem, u toj disciplini ti si srećnije ruke. Meni su nasledstvo ostavljali samo prijatelji, pa me je tako, uz moguću dobit, uvek pratila i duševna bol, dok je upravo tebi imovinu zaveštao Lucije Rubrije¹¹⁹ iz Kazina,¹²⁰ čovek koga u životu video nisi. **41** Zamisli samo, kako te je on zavoleo, a ti mu ni boju kože ne znaš! Preskočio je taj svoga bratanca, a Kvinta Fufija,¹²¹ viteza rimskog od ugleda i njegovog dragog prijatelja, kome je u svakoj prilici javno prepisivao svoju imovinu, čak ni spomenuo nije, već je svoje nasledstvo ostavio baš tebi – tebi, koga nikada nije ni video, a kamoli upoznao. Reci mi, molim te, ako ti to ne predstavlja problem, kako je Lucije Turselije¹²² izgledao, kakvog je bio stasa, iz kojega grada i kojoj je tribi pripadao. *Nemam pojma*, reći ćeš, *ali zato znam koja su mu imanja pripadala*. To je, znači, bio razlog da on iz testamenta izbriše ime svoga brata, a nasledstvo ostavi tebi. Povrh svega, znao je Antonije i da na silu ukloni prave naslednike, i da se dočepa

velikih suma novca potpuno nepoznatih ljudi, baš kao da im je prirodni nasljednik. **42** A najljepše je od svega, što si se usudio da potegneš priču o nasljedstvu, a pri tom si sam odbio da prihvatiš očevinu.¹²³ I ti si, stvore bez mozga i pameti, na tuđem imanju proveo silne dane¹²⁴ vežbajući svoj govor, samo da skrpiš ove optužbe. Ali, da pojasnimo, ne uvežbavaš ti govore da bi izoštrio svoj um, već da bi ti se glava od vina izbistrila. Isto tako, samo šale radi, uzeo si časove kod profesionalnog retora¹²⁵ koga ste izabrali ti i tvoja braća po čašici, i dopustio mu da protiv tebe govori šta god mu padne na pamet: mudra je to glava, nema sumnje, ali ste i ti i tvoji pajtaši odličan materijal za duhovite dosetke. Evo, u stvari, po čemu se ti i tvoj deda¹²⁶ razlikujete: on je promišljeno govorio samo ono što je za predmet korisno, a ti lupetaš o svemu i svačemu. **43** A kako je tek onaj narečeni retor nagrađen! Pažljivo me saslušajte, gospodo senatori, i saznajte kako je država teško oštećena. Dve hiljade jutara zemlje na Leontinskom polju ustupio si – bez plaćanja dažbina, učitelju retorike Sekstu Klodiju,¹²⁷ da bi ti o trošku ovoga naroda naučio da se *ne* služiš sopstvenim mozgom. Jesi li ti to, beskrupulozni stvore, naučio iz Cezarovih zabeležaka?¹²⁸ Ali, ja ću na drugom mestu govoriti o zemlji u Leontinu i Kampaniji, koju je Antonije od države oteo i zagadio bespravno naseljenim ološem. A sada, budući da sam na njegove optužbe dovoljno odgovorio, valjalo bi ponešto reći i o tom istom čoveku koji kritikuje i ispravlja moje ponašanje. Čitavu priču neću obelodaniti, da bih svaki put imao sveže adute, ako budem primoran da se sa njim natežem – što mi neminovno sledi. Takvu mogućnost pruža mi obilje njegovih poroka i nedela.

[...]

Beleške

¹ Od Katilinine zavere 63. godine.

² Učesnici u Katilininoj zaveri.

³ U nastavku ovoga govora (§§ 21–22) Ciceron pobija Antonijeve tvrdnje da je kriv za Klodijevu smrt.

⁴ *Cat.* III 15; *IV* 20; *Phil.* XIV 24; *Fam.* XV 4.11.

⁵ *Amicitia* na ovom mestu ima značenje partnerskih odnosa u politici.

⁶ Ciceron je kao tužilac učestvovao na sudskom procesu koji se vodio protiv izvesnog Antonijevog prijatelja; *contra suam rem venisse* sc. *in iudicio aliquo*.

⁷ Neimenovana ličnost je Sika, često spominjani prijatelj u Ciceronovoj prepisci; o navedenom sudskom procesu nema nikakvih podataka. U vezi s ovim govorom Ciceron spominje Siku u pismu Atiku od 5. novembra: *Atque utinam eum diem videam, cum ista oratio ita libere vagetur, ut etiam in Siccae domum introeat!* (*Att.* XVI 11.1)

⁸ Ciceron verovatno optužuje Antonija da je iznudio izjavu mladog roba i tako mu imputira seksualno zlostavljanje. Poznato je da svedočenja robova nisu imala veliki značaj.

⁹ Antonije.

¹⁰ *Contra rem tuam me venisse; infimo ordini* (tj. *hominibus infimis*) prvenstveno se odnosi na *ordo libertinorum*, dakle na oslobođenike kojima je pripadao i Antonijev klijent.

¹¹ Shackleton Bailey smatra (prema *Phil.* XIII 23) da Ciceron sa sarkazmom navodi da je Antonije bio zet Kvinta Fadija, jer pretpostavlja da njegova ćerka Fadija u stvari nije bila Antonijeva zakonita žena, premda je Antonije priznao očinstvo nad njenom decom.

¹² Gaj Kurion, tribun 50; Ciceron već u prethodnoj rečenici potencira Antonijeve homoseksualne sklonosti. Antonijev odnos sa Kurionom opisan je u §§ 44–46.

¹³ Ciceron je u petnaestočlani kolegij augura izabran 53. godine na predlog – kako i na ovom mestu ističe – Gneja Pompeja, u to vreme vodećeg političara, i Kvinta Hortenzija, najvećeg rivala među govornicima. Antonije uz Cezarovu pomoć biva izabran 50. godine.

¹⁴ Boravio je u Aziji kao prokvestor.

¹⁵ vršenje pritiska na glasače

¹⁶ Posle bitke kod Farsale (48. god.) Antonije je Ciceronu poštediti život tako što je u Brindiziju (gde su se sreli) izdao edikt kojim se Ciceron oslobađa Cezarove naredbe da se poraženi pompejevci izopšte. O tome *Phil.* I 11; II 59–60.

¹⁷ *Magister equitum*.

¹⁸ Cezar jeste neposredno nakon bitke poraženim pompejvcima naredio da se vrate u Italiju, ali se kasnije predomislio (vidi bel. 15), jer se uplašio njihovog delovanja po zemlji.

¹⁹ Brut i Kasije.

²⁰ Prva Filipika.

²¹ Prvi među senatorima.

²² Nakon Cezarovog ubistva Antonije pokušava da svoje pristalice još čvršće veže za sebe, kao i da stekne nove (pogotovo među veteranima) dodelom zemlje prema agrarnom zakonu koji je kao tribun predložio njegov brat Lucije. U sedmočlanoj komisiji (*septemviratus*, *Phil.* II 99) zaduženoj za dodelu, isušivanje i uređivanje zemlje, pored predlagača Lucija (*Phil.* V 7) nalazio se i Antonije, koji je kao predvodnik ove komisije iskoristio priliku da svojevolsjno dodeljuje zemlju protivno uredbi iz Licinijevog i Ebucijevog zakona, po kojoj su predlagač određenog zakona i njegovi bližnji izuzeti od beneficija: *quae non modo eum, qui tulerit de aliqua curatione ac potestate, sed etiam collegas eius, cognatos, adfines excipit, ne eis ea potestas curatiove mandetur.* (*Agr.* II 21)

²³ Na Antonijevu kuću, koja je ranije pripadala Pompeju, Ciceron se vraća kasnije: *Me quidem miseret parietum ipsorum atque tectorum. Quid enim umquam domus illa viderat nisi pudicu, quid nisi ex optimo more et sanctissima disciplina?* (§ 69).

²⁴ *M. Crassus, quocum mihi omnes erant amicitiae necessitudines, ab eadem illa peste (Clodio) infestissimus esse meis fortunis praedicabatur* (*Sest.* 39). Sukob između Cicerona i Krasa izbio je u stvari 65. godine, kada je Kras pokušao da preuzme upravu nad Egiptom.

²⁵ Na sličan način izražava se o Antoniju i u pismu Kornificiju napisanom posle 20. decembra, kada je već izgovorio Treću Filipiku: *Nos hic cum homine gladiatore, omnium nequissimo collega nostro, Antonio, bellum gerimus, sed non pari condicione, contra arma verbis* (*Fam.* XII 22.1).

²⁶ Radi se o pismu (*Att.* XIV 13 b) koje je Ciceron poslao kao odgovor na Antonijevo pismo (*Att.* XIV 13 a) u kome biva zamoljen da odobri povratak Seksta Klelija iz izgnanstva.

²⁷ Mustela i Tiron spadaju među najozloglašeniye i najodanije Antonijeve sledbenike i vode njegovih pristalica: *addite Antoni collusores et sodales, Eutrapelum Melam, Pontium, Caelium, Crassidium, Tironem, Mustelam, Petusium; comitatum relinquo, duces nomino* (*Phil.* XIII § 3).

²⁸ *Quaestio, iudicium inter sicarios* odnosi se na optužbu za ubistvo i za protivzakonito nošenje oružja.

²⁹ Antonije je falsifikovao razna Cezarova akta pomoću njegovog sekretara.

³⁰ Retor Sekst Klodije sa Sicilije.

³¹ *At quanta merces rhetori data est! Audite, audite patres conscripti, et cognoscite rei publicae vulnera. Duo milia iugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori adsignasti...* (*Phil.* II 43).

³² Sekst Klelije bio je blizak Publiju Klodiju. O tome *Att.* XIV 13, 13a, 13b. (v. bel. 25)

³³ Na dužnost konzula za 44. Antonije nije stupio redovnim putem; na taj položaj kao svog kolegu postavio ga je Cezar: *His igitur rebus praeclare commendatus iussus es renuntiari consul et quidem cum ipso.* (*Phil.* II § 79)

³⁴ Klodija je ubio Milon 52. godine. Ciceron u stvari predviđa Antoniju nasilnu smrt.

³⁵ Kao Cezarov legat poginuo je u građanskom ratu.

³⁶ Nakon *braka* sa Fadijom (v. bel. 10) Antonije se ženi Antonijom, ćerkom svoga strica Gaja Antonija. Negova treća žena, koju Ciceron ovde sa gnušanjem pominje (*id*), bila je, dakle, Fulvija bivša žena Publija Klodija i Gaja Kuriona. Između Cicerona i Fulvije vladala je obostrana netrpeljivost. U vezi sa njenim ranijim brakovima Ciceron sa dosta ironije i sarkazma primećuje: *Etenim ista tua minime avara coniunx, quam ego sine contumelia describo, nimium diu debet populo Romano tertiam pensionem* (113).

³⁷ Publije Servilije Vatija, *cos.* 79.

³⁸ Kvint Lutacije Katul, *cos.* 78; kao *princeps senatus* bio je jedan od onih koji su Cicerona prozvali ocem otadžbine.

³⁹ Lucije Lukul, *cos.* 74. (borio se protiv Mitridata) i njegov brat Marko Lukul, *cos.* 73. (kao prokonzul Makedonije ratovao je na Dunavu)

⁴⁰ Marko Licinije Kras, *cos.* 73.

⁴¹ Kvint Hortenzije, slavni govornik, *cos.* 69.

⁴² Gaj Skribonije Kurion, *cos.* 76, otac Gaja Kuriona (v. bel. 53); uspešno je ratovao u Makedoniji 73. god.; podržavao je Vera, kao i Klodija, što mu je Ciceron posebno zamerao, te je napisao i pamflet protiv njega. Autorstvo nad ovim pamfletom Ciceron je poricao za vreme vlastitog progonstva, jer se nadao njegovoj pomoći.

⁴³ Gaj Kalpurnije Pizon i Manije Acilije Glabrijon, *coss.* 67, kada su se i suprotstavili Gabinijevom zakonu.

⁴⁴ Manije Emilije Lepid i Lucije Volkacije Tul, *coss.* 66.

⁴⁵ Gaj Marcije Figul, *cos.* 64.

⁴⁶ Gaj Junije Silan i Lucije Licinije Murena, *coss.* 62. Imena konzulara od P. Servilija (79) do G. Figula navedena su onim redom kojim su obavljali konzulsku dužnost; izuzetak je ime G. Kuriona, za koje bi se očekivalo da se nalazi ispred imena braće Lukula. Ciceron se ovde drži običaja po kome se redosled senatora koji iznose svoje mišljenje određuje prema njihovom ugledu i uticaju, s tim da se ne zanemaruje i iskustvo stečeno nakon konzulovanja.

⁴⁷ Marko Porcije Katon jedina je ličnost sa ovoga spiska koja nije obavljala konzulsku dužnost. Ciceron ga spominje zbog njegovog doprinosa u gušenju Katilinine zavere i kažnjavanju vinovnika.

⁴⁸ *Itaque primum eum qui nimium diu de rebus nostris tacuerat, Pompeium, adduxi in eam voluntatem ut in senatu non semel sed saepe multisque verbis huius mihi salutem imperi atque orbis terrarum adiudicaret* (Att. I 19.7).

⁴⁹ *Crassus ... surrexit ornatissimeque de meo consulatu locutus est, ut ita diceret, se quod esset senator, quod civis, quod liber, quod viveret, mihi acceptum referre; quotiens coniugem, quotiens domum, quotiens patriam videret, totiens se beneficium meum videre* (Att. I 14.3).

⁵⁰ Lucije Aurelije Kota, *cos.* 65, Cezarov ujak.

⁵¹ *Supplicatio dis immortalibus pro singulari eorum merito meo nomine decreta est... et his verbis decreta est: quod urbem incendiis, caede cives, Italiam bello liberassem* (Cat. 15).

⁵² Takve počasti su se uglavnom ukazivale za vojne poduhvate.

⁵³ Lucije Julije Cezar, *cos.* 64, dalji rođak Gaja Julija Cezara. Lucijeva sestra Julija bila je prvo udata za Antonijevog oca, a nakon njegove smrti i za Antonijevog očuha Publija Lentula Sura (v. predgovor, bel. 8).

⁵⁴ Sura.

⁵⁵ *Avunculi sui consulatum si imitaretur* (Ant.), *fortunatior videretur* (Phil I 27).

⁵⁶ Ciceron upotrebljava glagol *descendere* jer se uglavnom većalo na Forumu, dok se ovo zasjedanje održava u hramu boginje Sloge na Kapitolskom bregu.

⁵⁷ Formion i Gnaton su paraziti iz Terencijevih komedija *Formion* i *Evnuh*.

⁵⁸ Balion je svodnik iz Plautove komedije *Laža* (*Pseudolus*).

⁵⁹ U hramu boginje Sloge Ciceron je pred senatorima 5. decembra 63. održao četvrti govor protiv Katiline.

⁶⁰ Prostor oko hrama boginje Sloge.

⁶¹ Kažnjavanje učesnika u Katilininoj zaveri.

⁶² Alobrožani i Tit Volturcije.

⁶³ Ciceron.

⁶⁴ Ciceron aludira na činjenicu da su pretori Lucije Gelije i Gnej Lentul 70. godine zbog razvrata iz senata izbacili Antonijevog očuha Publija Lentula.

⁶⁵ Antonijev odgovor na Prvu Filipiku.

⁶⁶ Ratnički narod koji je živio u Palestini, istočno od Jordana; savladao ih je Pompej u svom pohodu na Siriju 64, i otada se pojavljuju u rimskoj vojsci kao strelci.

⁶⁷ Citerida (*Att.X* 10.5), Antonijeva ljubavnica, po kojoj mu je Ciceron nadenuo podrugljiv nadimak *Citerius*; ona je bivša robinja, a rimsko ime Volumnija (*Phil.* II 58) dobila je po prethodnom ljubavniku Volumniju Eutrapelu.

⁶⁸ *Cedant arma togae* deo je stiha iz Ciceronove poeme u kojoj opeva svoj konzulat. Ovaj stih Ciceronovi protivnici često su ismevali: *Illud autem optimum est, in quod invadi solere ab improbis et invidis audio: Cedant arma togae, concedat laurea laudi. Ut enim alios omittam, nobis rem publicam gubernantibus nonne togae arma cesserunt?* (*Off.* I 77).

⁶⁹ Ciceronov konzulat 63. godine.

⁷⁰ Ciceron se verovatno pravda od Antonijeve opaske da je suviše vremena proveo u pisanju jeftinih stihova umesto da se posveti krupnim političkih pitanja.

⁷¹ Nakon Antonijevog povratka iz Galije 53; v. § 49. *Cum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset* (Cic. Mil. 40).

⁷² Vidi *Beseda za Milona* (prevod Vojina Nedeljkovića, uvod i komentar Žarka Petkovića), Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 1998.

⁷³ Reakciju na Klodijevu smrt Ciceron ironično predstavlja u govoru protiv Milona: *P. Clodi mortem aequo animo ferre nemo potest. Luget senatus, maeret equester ordo, tota civitas confecta senio est, squalent municipia, afflictae coloniae...* (§ 20); ali u narednom odeljku: *in communi omnium laetitia*.

⁷⁴ Vidi Mil. 47.

⁷⁵ Ciceron primećuje da u istrazi, koja je vođena po skraćenom postupku, nije spomenuto ko je *suasor facti*, ako ga je uopšte bilo.

⁷⁶ *Lex Pompeia de vi* iz 52, kada je Pompej vršio konzulsku dužnost. O tome Mil. 15: *Cn. Pompeius rogatione sua et de re et de causa iudicavit; tulit enim de caede quae in*

Appia via facta esset, in qua Clodius occisus esset. Quid ergo tulit? Nempe ut quaeretur.

⁷⁷ Milon je mogao da bude optužen prema *lex Cornelia de sicariis* ili prema *lex Plautia de vi*.

⁷⁸ U govoru protiv Milona (§ 47) Ciceron tvrdi drugačije: *scitis, iudices, fuisse qui in hac rogatione suadenda diceret Milonis manu caedem esse factam, consilio vero maioris alicuius. Me videlicet latronem ac sicarium abiecti homines et perditii describebant.*

⁷⁹ M. Kalpurnije Bibul, *cos.* 59. Iste godine Cezar je prvi put obavljao ovu dužnost. O njihovom konzulatu, odnosno o Bibulovom autoritetu, svedoče podrugljive šale u kojima je to bila godina konzula Gaja Cezara i Julija Cezara (Dio XXXVIII 8) i *Julija i Cezara* (Suet. *Caes.* 20).

⁸⁰ U maju 59. Pompej ženi Cezarovu ćerku Juliju.

⁸¹ Neposredno pre sklapanja Prvog trijumvirata u Luki 56. Ciceron je pokušao ubediti Pompeja da ne podrži Cezarov zahtev da mu se (prema *lex Vatinia* iz 59) produži zapovedništvo u kampanji u Galiji. Ipak, Cezar to pravo stiće naredne godine – na predlog konzula Pompeja i Krasa, njegovih kolega iz trijumvirata.

⁸² Pompej se nije usprotivio zakonu narodnog tribuna Marka Celija po kome se Cezaru dozvoljava da se u odsustvu kandiduje za konzula. Na taj način Pompej čini presedan, budući da takva procedura (prema *lex Pompeia de iure magistratuum*) nije bila dozvoljena: *Acciderat autem, ut is legem de iure magistratuum ferens eo capite, quo petitione honorum absentis submovebat, ne Caesarem quidem exciperet per oblivionem, ac mox lege iam in aes incisa et in aerarium condita corrigeret errorem* (Suet. *Caes.* 28).

⁸³ Ciceron piše Aulu Liciniju Cecini 46. godine: *Sed tamen plurimi sunt testes me et initio ne coniungeret se cum Caesare monuisse Pompeium et postea ne se seiungeret: coniunctione frangi senatus opes, diiunctione civile bellum excitari videbam* (Cic. *Fam.* VI 6.4).

⁸⁴ Antonije; *praevaricator* (*praevaricari* – prekršiti dužnost) najčešće je bio nelojalni tužilac ili branilac koji je svesno svoju dužnost obavljao nesolidno, i na taj način sarađivao sa protivničkom stranom.

⁸⁵ Publije Kornelije Lentul Spinter (*Fam.* XII 14.6; Plut. *Caes.* 67), Gaj Oktavije (Plut. *Caes.* 67).

⁸⁶ Marko i Decim.

⁸⁷ Lucije Junije Brut, osnivač republike, jedan od prva dva konzula (509 g. pre Hr.). Ostao je bez direktnih potomaka nakon što je ubio svoja dva sina zbog učešća u zaveri kojom je trebalo da se Tarkvinijevci vrate na vlast (Dionys. V 18; Dio XLIV 12). Cezarove ubice Marko i Decim Brut naglašavali su krvnu vezu s tim oslobodiocem otadžbine, mada vode poreklo od plebejskog roda Junijevaca.

⁸⁸ Servilija, majka Marka Bruta, kao svog pretka ponosno je isticala Gaja Servilija Ahalu, koji je ubistvom Spurija Melija sprečio uspostavu tiranske vlasti u Rimu (v. § 114).

⁸⁹ U nameri da povede rat protiv Farnaka (47. god.) Cezar se iz Aleksandrije uputio prema Siriji. O Kasijevoj propalom pokušaju da se tom prilikom obračuna sa Cezarom na obali reke Kidno drugih podataka nema.

⁹⁰ Gneja Domicija Ahenobarba zajedno sa ocem Lucijem Cezar je kod Korfinija 49. godine zarobio, a potom i oslobodio.

⁹¹ Lucije Domicije Ahenobarb, *cos.* 54, tvrdokorni Cezarov neprijatelj, ubijen je kod Farsale (§ 71; *Caes. Civ.* III 99).

⁹² Katon Utički bio je brat Domicijeve majke Porcije.

⁹³ Mada je godinama uživao Cezarovu naklonost (legat u Galiji 55-50, pretor 48, *cos. suffectus* 45) Trebonije se protiv njega okrenuo, a zadatak u zaveri bio mu je da spreči Antonijev ulazak u kuriju.

⁹⁴ Lucije Tilije Cimber je dao znak za napad strgnuvši togu sa Cezarovih ramena. Prijateljstvo sa Cezarom donelo mu je pretorsku službu 45. i namesništvo nad Bitinijom.

⁹⁵ Braća Publije Longo Servilije Kaska i Gaj Servilije Kaska učestvovali su zaveri, a Publije je zadao prvi udarac Cezaru. Premda braća Kaske nisu Ahalini (§ 26) potomci, Ciceron ih smatra njegovim dostojnim nasljednikom.

⁹⁶ Ciceron aludira na Antonijeve zajedljive komentare Ciceronovih isledničkih postupaka u vreme Katilinine zavere.

⁹⁷ Prinošenjem baklje uz telo budili su se i slobodni ljudi i robovi kad bi zaspali na neprikladnom mestu ili u neprimerenom trenutku.

⁹⁸ *Parens patriae*, sc. Cezar (*Phil.* XIII 23, 25; *Suet. Caes.* 76, 85).

⁹⁹ *referente te sc. ad senatum; praetor urbanus* kao glavni sudski činovnik samo uz odobrenje senata mogao je preko deset dana u kontinuitetu odsustvovati iz Rima.

¹⁰⁰ Priređivanje Apolonovih igara (6–13. jul) bilo je u nadležnosti gradskog pretora. Brut je igre finansirao uz Atikovu pomoć, ali se nije usudio da se pojavi u Rimu, te ga je zamenio pretor Gaj Antonije.

¹⁰¹ Radi nabavke žita (*cura annonae*) Brutu je 5. juna dodeljen Krit (§97), a Kasiju Kirena upravo na predlog Antonija, kome je bilo u interesu da glavne protivnike udalji iz Rima (*beneficio Antoni contumelioso*, *Att.* XV 12.1).

¹⁰² Antonije dodeljuje Brutu i Kasiju neuobičajeno velik broj legata.

¹⁰³ O upotrebi dileme (*diiunctio*) u Ciceronovim govorima vidi: Christopher P. Craig, *Form as Argument in Cicero's Speeches (A Study of Dilemma)*, *American Classical Studies* 31, 1993.

¹⁰⁴ Ciceron opominje da se Antonijevo ponašanje nimalo ne razlikuje od Cezarvog; *O di boni! Vivit tyrannis, tyrannus occidit!* (*Att.* XIV 9.2), *Sublato enim tyranno tyrannida manere video* (*Att.* XIV 14.2).

¹⁰⁵ Antonije i Trebonije su se uputili u Narbonu da bi se sreli sa Cezarom nakon njegove pobede u bitki kod Munde 45.

¹⁰⁶ Lucije Kasije Longin, narodni tribun 137, *homo non liberalitate... sed ipsa tristitia et severitate popularis* (*Cic. Brut.* 97); po njegovom mišljenju, pri razmatranju svakog postupka važno je prvo spoznati motiv i povod. Ciceron se u više navrata služi ovim Kasijevim pitanjem (*Rosc. Am.* 84, 86; *Mil.* 32; upor. *Asc. Mil.* 40); *accusant ei quibus occidi patrem Sex. Rosci bono fuit* (*Rosc. Am.* 13).

¹⁰⁷ *Ubi est septiens miliens, quod est in tabulis, quae sunt ad Opis?* (§ 93). *Illa vero dissipatio pecuniae publicae ferenda nullo modo est pre quam sestertium septiens miliens falsis perscriptionibus donationibusque avertit* (*Phil.* V 11).

¹⁰⁸ U noći između 16. i 17. marta.

¹⁰⁹ Originalni spisi i rukopisi pripadali su Cezaru (v. § 97).

¹¹⁰ Vidi §§ 101–102.

¹¹¹ Ciceron se pridružio pompejevcima u Epiru (leto 49) i sa njima proveo godinu dana (do jula 48).

¹¹² Vidi § 24.

¹¹³ U građanskom ratu.

¹¹⁴ 63. god.

¹¹⁵ *Equidem ad pacem hortari non desino* (Att. VII 14.3).

¹¹⁶ Obe sukobljene strane u građanskom ratu.

¹¹⁷ Veneri posvećen grad na Kipru, preko kojega se Pompej uputio u Egipat.

¹¹⁸ Plut. Cic. 38.

¹¹⁹ O Luciju Rubriju, kojega Ciceron spominje i u § 103, drugih podataka nema.

¹²⁰ Grad u Laciju, istočno od Akvinija.

¹²¹ Kvint Fufije Kalen, *cos.* 47, godinama je bio blizak Cezaru, a nakon njegove smrti podržava Antonija.

¹²² O Luciju Turseliju podataka nema; upor. § 103.

¹²³ Budući da mu je otac bio propao, Antonije se morao opredeliti da nasljedstvo odbije ili da očev bankrot preuzme na sebe.

¹²⁴ *Caedem enim gladiator* (Ant.) *quaerit, eiusque initium a me se facturum putavit; ad quam paratus venerat, cum in villa Metelli complures dies commentatus esset. Quae autem in lustris et in vino commentatio potuit esse? Itaque omnibus est visas, ut ad te antea scripsi, vomere suo more, non dicere* (Fam. XII 2.1).

¹²⁵ Sekst Klodije: §§ 8, 43.

¹²⁶ Marko Antonije ubijen je 87. po naredbi Marija i Cine. Stil ovoga govornika opisan je u Ciceronovim delima *Brutus* i *De oratore*.

¹²⁷ Sekst Klodije dobio je zemlju na Siciliji, gde je rođen (v. § 101).

¹²⁸ Dokumenta do kojih je Antonije došao nelegalnim putem.

ORATIO IN M. ANTONIUM PHILIPPICA SECUNDA *

1 Quonam meo fato, patres conscripti, fieri dicam ut nemo his annis viginti rei publicae fuerit hostis qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est quemquam a me nominari: vobiscum ipsi recordamini. Mihi poenarum illi plus quam optarem dederunt: te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. Nemo enim illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me rei publicae causa laces-siti. Tu ne verbo quidem violatus, ut audacior quam Catilina, furio-sior quam Clodius viderere, ultro me maledictis lacesisti, tuamque a me alienationem commendationem tibi ad impios civis fore putavisti.

2 Quid «enim» putem? contemptumne me? Non video nec in vita nec in gratia nec in rebus gestis nec in hac mea mediocritate ingeni quid despiciere possit Antonius. An in senatu facillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestae rei publicae testimonium multis, mihi uni conservatae dedit. An decertare mecum voluit contentione dicendi? Hoc quidem est beneficium. Quid enim plenius, quid uberius mihi quam et pro me et contra Antonium dicere? Illud profecto est: non existimavit sui similibus probari posse se esse hostem patriae, nisi mihi esset inimicus.

3 Cui prius quam de ceteris rebus respondeo, de amicitia quam a me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen iudi-co, pauca dicam. Contra rem suam me nescio quando venisse questus

* Tekst: Cicero, *Philippics*, ed. and tr. by D. R. Shackleton Bailey, Chapel Hill & London : UNC Press, 1986.

est. An ego non venirem contra alienum pro familiari et necessario, non venirem contra gratiam non virtutis spe, sed aetatis flore conlectam, non venirem contra iniuriam quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non iure praetorio? Sed hoc idcirco commemoratum a te puto ut te infimo ordini commendares, «cum omnes te» recordarentur libertini generum et liberos tuos nepotes Q. Fadi, libertini hominis, fuisse.

At enim te in disciplinam meam tradideras –nam ita dixisti– domum meam ventitaras. Ne tu, si id fecisses, melius famae, melius pudicitiae tuae consulisses. Sed neque fecisti nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset.

4 Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam, o impudentiam praedicandam! Quo enim tempore me augurem a toto conlegio expetiturum Cn. Pompeius et Q. Hortensius nominaverunt –nec enim licebat a pluribus nominari– tu nec solvendo eras nec te ullo modo nisi eversa re publica incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere cum in Italia Curio non esset, aut tum cum es factus unam tribum sine Curione ferre potuisses? cuius etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent.

5 At beneficio sum tuo usus. Quo? Quamquam illud ipsum quod commemoras semper prae me tuli: malui me tibi debere confiteri quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundisi non occideris? Quem ipse victor qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire iussisset, eum tu occideres? Fac potuisse. Quod est aliud, patres conscripti, beneficium latronum nisi ut commemorare possint eis se dedisse vitam quibus non ademerint?

Quod si esset beneficium, numquam ei qui illum interfecerunt a quo erant conservati, quos tu ipse clarissimos viros soles appellare, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est quod te abstinueris nefario scelere? Qua in re non tam iucundum mihi videri debuit non interfectum «me» a te quam miserum te id impune facere potuisse.

6 Sed sit beneficium, quando quidem maius accipi a latrone nulum potuit: in quo potes me dicere ingratum? An de interitu rei publicae queri non debui, ne in te ingratus viderer? At in illa querela misera quidem et luctuosa, sed mihi pro hoc gradu in quo me senatus populusque Romanus conlocavit necessaria, quid est dictum a me cum contumelia, quid non moderate, quid non amice? Quod quidem cuius temperantiae fuit, de M. Antonio querentem abstinere maledicto, praesertim cum tu reliquias rei publicae dissipavisses, cum domi tuae turpissimo mercatu omnia essent venalia, cum leges eas quae numquam promulgatae essent et de te et a te latas confiterere, cum auspicia augur, intercessionem consul sustulisses, cum esses foedissime stipatus armatis, cum omnis impuritates pudica in domo cotidie susciperes vino lustrisque confectus. 7 At ego, tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multae et magnae fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de re publica graviter querens de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam ut intellegat quantum a me beneficium tum acceperit.

At etiam litteras, quas me sibi misisse diceret, recitavit homo et humanitatis expers et vitae communis ignarus. Quis enim umquam qui paulum modo bonorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico missas offensione aliqua interposita in medium protulit palamque recitavit? Quid est aliud tollere ex vita vitae societatem,

tollere amicorum colloquia absentium? Quam multa ioca solent esse in epistulis quae, prolata si sint, inepta videantur, quam multa seria neque tamen ullo modo divulganda! **8** Sit hoc inhumanitatis: stultitiam incredibilem videte. Quid habes quod mihi opponas, homo diserte, ut Mustelae tamen Seio et Tironi Numisio videris –qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo si ostenderis quo modo sis eos inter sicarios defensurus– sed quid opponas tandem, si negem me umquam ad te istas litteras misisse? Quo me teste convincas? An chirographo, in quo habes scientiam quaestuosam? Qui possis? sunt enim librari manu. Iam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede quantam iam proferam nihil sapere doceat. **9** Quid enim est minus non dico oratoris, sed hominis quam id obicere adversario quod ille si verbo negarit longius progredi non possit qui obiecerit? At ego non nego, teque in isto ipso convinco non inhumanitatis solum sed etiam amentiae. Quod enim verbum in istis litteris est non plenum humanitatis, officii, benevolentiae? Omne autem crimen tuum est quod de te in his litteris non male existimem, quod scribam tamquam ad civem, tamquam ad bonum virum, non tamquam ad sceleratum et latronem. At ego tuas litteras, etsi iure poteram a te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis ut tibi per me liceat quendam de exsilio reducere, adiurasque id te invito me non esse facturum; idque a me impetras<ti>. Quid enim me interponerem audaciae tuae, quam neque auctoritas huius ordinis neque existimatio populi Romani neque leges ullae possent coercere? **10** Verum tamen quid erat quod me rogares, si erat is de quo rogabas Caesaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse, in quo ne ipsius quidem ulla esse poterat lege lata. Sed cum mihi, patres conscripti, et pro me aliquid et in M. Antonium multa dicenda sint,

alterum peto a vobis ut me pro me dicentem benigne, alterum ipse efficiam ut, contra illum cum dicam, attente audiat. Simul illud oro: si meam cum in omni vita tum in dicendo moderationem modestamque cognostis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit, respondero, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. Etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit vel quod ita rem publicam gerit vel quod ita factus est, ego sine ulla controversia consularis.

11 Vt igitur intellexeretis qualem ipse se consulem profiteretur, obiecit mihi consulatum meum. Qui consulatus verbo meus, patres conscripti, re vester fuit. Quid enim ego constitui, quid gessi, quid egi nisi ex huius ordinis consilio, auctoritate, sententia? Haec tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos quorum consilio sapientiaque gesta sunt ausus es vituperare? Quis autem meum consulatum praeter te et P. Clodium qui vituperaret inventus est? cuius quidem tibi fatum, sicuti C. Curioni, manet, quoniam id domi tuae est quod fuit illorum utrique fatale.

12 Non placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus qui proxime est mortuus; placuit Q. Catulo, cuius semper in hac re publica vivet auctoritas; placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, C. Pisoni, M. Glabrioni, M. Lepido, L. Volcatio, C. Figulo, <placuit> D. Silano, L. Murenae, qui tum erant consules designati; placuit idem quod consularibus M. Catoni, qui cum multa vita excedens providit, tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit, qui, ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus et gratulans meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? Frequentissimo senatui sic

placuit ut esset nemo qui mihi non ut parenti gratias ageret, qui mihi non vitam suam, fortunas, liberos, rem publicam referret acceptam.

13 Sed quoniam illis quos nominavi tot et talibus viris res publica orbata est, veniamus ad vivos, qui duo de consularium numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio summaque prudentia, rebus eis gestis quas tu reprehendis supplicationem decrevit verbis amplissimis, eique illi ipsi quos modo nominavi consulares senatusque cunctus adsensus est; qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. **14** L. Caesar, avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suae virum, vitricum tuum! Hunc tu cum auctorem et praeceptorem omnium consiliorum totiusque vitae debuisses habere, vitrici te similem quam avunculi maluisti. Huius ego alienus consiliis consul usus sum: tu, sororis filius, ecquid ad eum umquam de re publica rettulisti? At ad quos refert, di immortales? Ad eos scilicet quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. **15** »Hodie non descendit Antonius.« – »Cur?« – »Dat nataliciam in hortis.« – »Cui?« Neminem nominabo: putate tum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum etiam Ballioni. O foeditatem hominis flagitiosam, o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! Tu cum principem senatorem, civem singularem tam propinquum habeas, ad eum de re publica nihil referas, referas ad eos qui suam rem nullam habent, tuam exhauriunt?

Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus. Adeone pudorem cum pudicitia perdidisti ut hoc in eo templo dicere ausus sis in quo ego senatum illum qui quondam florens orbi terrarum praesidebat consulebam, tu homines perditissimos cum gladiis conlocavisti? **16** At etiam ausus es –quid autem est quod tu non audeas?– clivum Capitolinum dicere me consule plenum servorum armatorum fuisse.

Vt illa, credo, nefaria senatus consulta fierent, vim adferebam senatui. O miser, sive illa tibi nota non sunt –nihil enim boni nosti– sive sunt, qui apud talis viros tam impudenter loquere! Quis enim eques Romanus, quis praeter te adulescens nobilis, quis ullius ordinis qui se civem esse meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit, quis nomen non dedit? quamquam nec scribae sufficere nec tabulae nomina illorum capere potuerunt. **17** Etenim cum homines nefarii de patriae parricidio confiterentur, consciorum indiis, sua manu, voce paene litterarum coacti se urbem inflammare, civis trucidare, vastare Italiam, delere rem publicam consensisse, quis esset qui ad salutem communem defendendam non excitaretur, praesertim cum senatus populusque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem quod illis accidit contigisset?

Ad sepulturam corpus vitrici sui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit umquam: quem, quia iure ei inimicus fui, doleo a te omnibus vitiis iam esse superatum. **18** Qui autem tibi venit in mentem redigere in memoriam nostram te domi P. Lentuli esse educatum? An verebare ne non putaremus natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? Tam autem eras excors ut tota in oratione tua tecum ipse pugnares, non modo non cohaerentia inter se diceres, sed maxime diiuncta atque contraria, ut non tanta mecum quanta tibi tecum esset contentio. Vitricum tuum fuisse in tanto scelere fatebare, poena adfectum querebare. Ita quod proprie meum est laudasti; quod totum est senatus reprehendisti. Nam comprehensio sontium mea, animadversio senatus fuit. Homo disertus non intellegit eum quem contra dicit laudari a se, eos apud quos dicit vituperari.

19 Iam illud cuius est, non dico audaciae –cupit enim se audacem– sed, quod minime vult, stultitiae, qua vincit omnis, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati, cum

in hac cella Concordiae, di immortales, in qua me consule salutare sententiae dictae sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines conlocati stent! Accusa senatum; accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit; accusa omnes ordines, omnis civis, dum confiteare hunc ordinem hoc ipso tempore ab Ituraeis circumsederi. Haec tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantam rerum repugnantiam non vide[as]. Nihil profecto sapis. Quid est enim dementius quam, cum rei publicae perniciose arma ipse ceperis, obicere alteri salutaria?

20 At etiam quodam loco facetus esse voluisti. Quam id te, di boni, non decebat! In quo est tua culpa non nulla; aliquid enim salis a mima uxore trahere potuisti. »Cedant arma togae.« Quid? tum nonne cesserunt? At postea tuis armis cessit toga. Quaeramus igitur utrum melius fuerit libertati populi Romani sceleratorum arma an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec vero tibi de versibus plura respondebo: tantum dicam breviter, te neque illos neque ullas omnino litteras nosse; me nec rei publicae nec amicis umquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subcivis ut meae vigiliae meaeque litterae et iuventuti utilitatis et nomini Romano laudis aliquid adferrent. Sed haec non huius temporis: maiora videamus.

21 P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset cum tu illum in foro inspectante populo Romano gladio insecutus es negotiumque transegisses, nisi se ille in scalas tabernae librariae coniecisset eisque oppilatis impetum tuum compressisset? Quod quidem ego favisse me tibi fateor, suasisse ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui; prius enim rem transegit quam quisquam eum facturum id suspi-

caretur. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis ut prodesse rei publicae sine suasore non posset. At laetatus sum. Quid ergo? in tanta laetitia cunctae civitatis me unum tristem esse oportebat?

22 Quamquam de morte Clodi fuit quaestio, non satis prudenter illa quidem constituta –quid enim attinebat nova lege quaeri de eo qui hominem occidisset, cum esset legibus quaestio constituta?– quaesitum est tamen: quod igitur, cum res agebatur, nemo in me dixit, id tot annis post tu es inventus qui diceres.

23 Quod vero dicere ausus es idque multis verbis, opera mea Pompeium a Caesaris amicitia esse diiunctum ob eamque causam culpa mea bellum civile esse natum, in eo non tu quidem tota re sed, quod maximum est, temporibus errasti. Ego M. Bibulo, praestantissimo cive, consule nihil praetermisi, quantum facere enitique potui, quin Pompeium a Caesaris coniunctione avocarem. In quo Caesar felicius fuit. Ipse enim Pompeium a mea familiaritate diiunxit. Postea vero quam se totum Pompeius Caesari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? Stulti erat sperare, suadere impudentis. **24** Duo tamen tempora inciderunt quibus aliquid contra Caesarem Pompeio suaserim; ea velim reprehendas, si potes: unum ne quinquenni imperium Caesari prorogaret, alterum ne pateretur ferri ut absentis eius ratio haberetur. Quorum si utrumvis persuasissem, in has miseriae numquam incidissemus. Atque idem ego, cum iam opes omnis et suas et populi Romani Pompeius ad Caesarem detulisset, seroque ea sentire coepisset quae multo ante provideram, inferrique patriae bellum viderem nefarium, pacis, concordiae, compositionis auctor esse non destiti, meaque illa vox est nota multis: »Vtinam, Cn. Pompei, cum C. Caesare societatem aut numquam coisses aut numquam diremisses! Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiae tuae.« Haec

mea, M. Antoni, semper et de Pompeio et de re publica consilia fuerunt. Quae si valuissent, res publica staret, tu tuis flagitiis, egestate, infamia concidisses.

25 Sed haec vetera, illud vero recens, Caesarem meo consilio interfectum. Iam vereor, patres conscripti, ne, quod turpissimum est, praevaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in ista societate gloriosissimi facti nomen audivit? Cuius autem qui in eo numero fuisset nomen est occultatum? Occultatum dico? cuius non statim divulgatum? Citius dixerim iactasse se aliquos ut fuisse in ea societate viderentur, cum conscii non fuissent, quam ut quisquam celari vellet qui fuisset. 26 Quam veri simile porro est in tot hominibus partim obscuris, partim adolescentibus neminem occultantibus meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis a[u]ctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem cotidie videret, alter etiam Ahalae? Hi igitur his maioribus ab alienis potius consilium peterent quam a suis et foris potius quam domo? Quid C. Cassius? In ea familia natus quae non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cuiusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit! Qui etiam sine his clarissimis viris hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam quam constituerat, non ad contrariam navis appulisset. 27 Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio ego persuasi? cui ne suadere quidem ausus essem. Quo etiam maiorem ei res publica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiae praeposuit depulsorque dominatus quam particeps esse maluit. An L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem

sum admiratus quam facturum putavi, admiratus autem ob eam causam quod immemor beneficiorum, memor patriae fuisset. Quid duo Servilii – Cascas dicam an Ahalas? Et hos auctoritate mea censes excitatos potius quam caritate rei publicae? Longum est persequi ceteros, idque rei publicae praeclarum, fuisse tam multos, ipsis gloriosum.

28 At quem ad modum me coarguerit homo acutus recordamini. »Caesare interfecto« inquit »statim cruentum alte extollens Brutus pugionem Ciceronem nominatim exclamavit atque ei recuperatam libertatem est gratulatus.« Cur mihi potissimum? qui«a» sciebam? Vide ne illa causa fuerit appellandi mei quod, cum rem gessisset consimilem rebus eis quas ipse gesseram, me potissimum testatus est se aemulum mearum laudum exstitisse.

29 Tu autem, omnium stultissime, non intellegis, si, id quod me arguis, voluisse interfici Caesarem crimen sit, etiam laetatum esse morte Caesaris crimen esse? Quid enim interest inter suasorem facti et probatorem? aut quid refert utrum voluerim fieri an gaudeam factum? Ecquis est igitur exceptis eis qui illum regnare gaudebant qui illud aut fieri noluerit aut factum improbarit? Omnes ergo in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Caesarem occiderunt: aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit; voluntas nemini.

30 Sed stuporem hominis vel dicam pecudis attendite. Sic enim dixit: »M. Brutus, quem ego honoris causa nomino, cruentum pugionem tenens Ciceronem exclamavit: ex quo intellegi debet eum conscium fuisse.« Ergo ego sceleratus appellor a te quem tu suspicatum aliquid suspicaris; ille qui stillantem prae se pugionem tulit, is a te honoris causa nominatur. Esto; sit in verbis tuis hic stupor: quanto in rebus sententiisque maior! Constitue hoc, consul, aliquando, Brutorum, C. Cassi, Cn. Domiti, C. Treboni, reliquorum quam velis esse causam; edormi crapulam, inquam, et exhala. An faces admovendae sunt quae excitent tantae causae indormientem? Numquamne intel-

leges statuendum tibi esse utrum illi qui istam rem gesserunt homicidaene sint an vindices libertatis? **31** Attende enim paulisper cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. Ego qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris, ut a te arguor, socius, nego quicquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani conservatoresque rei publicae sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse, si quidem est atrocius patriae parentem quam suum occidere. Tu homo sapiens et considerate, quid dicis? si parricidas, cur honoris causa a te sunt et in hoc ordine et apud populum Romanum semper appellati? cur M. Brutus referente te legibus est solutus, si ab urbe plus quam decem dies afuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciae Bruto, Cassio datae, cur quaestores additi, cur legatorum numerus auctus? Atqui haec acta per te. Non igitur homicidas. Sequitur ut liberatores tuo iudicio, quando quidem tertium nihil potest esse. **32** Quid est? num conturbo te? Non enim fortasse satis quae diiunctius dicuntur intellegis. Sed tamen haec summa est conclusionis meae: quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem amplissimis praemiis dignissimos iudicatos.

Itaque iam retexo orationem meam. Scribam ad illos ut, si qui forte, quod a te mihi obiectum est, quaerent sitne verum, ne cui negent. Etenim vereor ne aut celatum me illis ipsis non honestum aut invitatum refugisse mihi sit turpissimum. Quae enim res umquam, pro sancte Iuppiter, non modo in hac urbe sed in omnibus terris est gesta maior, quae gloriosior, quae commendatior hominum memoriae sempiternae? In huius me tu consili societatem tamquam in equum Troianum cum principibus includis? **33** Non recuso; ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res est ut invidiam istam quam tu in me vis concitare cum laude non comparem. Quid

enim beatius illis quos tu expulsos a te praedicas et relegatos? qui locus est aut tam desertus aut tam inhumanus qui illos, cum accesserint, non adfari atque appetere videatur? qui homines tam agrestes qui se, cum eos aspexerint, non maximum cepisse vitae fructum putent? quae vero tam immemor posteritas, quae tam ingratae litterae reperientur quae eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantur? Tu vero ascribe me talem in numerum.

34 Sed unam rem vereor ne non probes: si enim «in eo» fuisset, non solum regem sed etiam regnum de re publica sustulissem; et, si meus stilus ille fuisset, ut dicitur, mihi crede, non solum unum actum sed totam fabulam confecissem.

Quamquam si interfici Caesarem voluisse crimen est, vide, quaeso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem et Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est et ob eius consili societatem, cum interficeretur Caesar, tum te a Trebonio vidimus sevocari. Ego autem –vide quam tecum agam non inimice– quod bene cogitasti aliquando, laudo; quod non indicasti, gratias ago; quod non fecisti, ignosco. Virum res illa quaerebat. **35** Quod si te in iudicium quis adducat usurpetque illud Cassianum »cui bono fuerit«, vide, quaeso, ne haereas. Quamquam illud fuit, ut tu dicebas quidem, omnibus bono qui servire nolebant, tibi tamen praecipue, qui non modo non servis sed etiam regnas; qui maximo te aere alieno ad aedem Opis liberavisti; qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti; ad quem e domo Caesaris tam multa delata sunt; cuius domi quaestuosissima est falsorum commentariorum et chirographorum officina, agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium flagitiosissimae nundinae. **36** Etenim quae res egestati et aeri alieno tuo praeter mortem Caesaris subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus esse videris: num quid subtimes ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo credet umquam; non est tuum de re publica

bene mereri. Habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros res publica auctores; ego te tantum gaudere dico, fecisse non arguo.

Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

37 Castra mihi Pompei atque illud omne tempus obiecisti. Quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium auctoritasque valuisset, tu hodie egeres, nos liberi essemus, res publica non tot duces et exercitus amisisset. Fateor enim me, cum ea quae acciderunt providerem futura, tanta in maestitia fuisse quanta ceteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, patres conscripti, rem publicam vestris quondam meisque consiliis conservatam brevi tempore esse perituram. Nec vero eram tam indoctus ignarusque rerum ut frangerer animo propter vitae cupiditatem, quae me manens conficeret angoribus, dimissa molestiis omnibus liberaret. Illos ego praestantissimos viros, lumina rei publicae, vivere volebam, tot consularis, tot praetorios, tot honestissimos senatores, omnem praeterea florem nobilitatis ac iuventutis, tum optimorum civium exercitus; qui si viverent, quamvis iniqua condicione pacis –mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur– rem publicam hodie teneremus. 38 Quae sententia si valuisset ac non ei maxime mihi quorum ego vitae consulebam spe victoriae elati obstitissent, ut alia omittam, tu certe numquam in hoc ordine vel potius numquam in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompei voluntatem a me alienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit, cum ullo aut sermones aut consilia contulit saepius? Quod quidem erat magnum, de summa re publica dissentientis in eadem consuetudine amicitiae permanere. Sed et ego quid ille et contra ille quid ego sentirem et spectarem videbat. Ego incolumitati civium primum, ut postea dignitati possemus, ille praesenti dignitati potius consulebat. Quod autem habebat uterque

quid sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. **39** Quid vero ille singularis vir ac paene divinus de me senserit sciunt qui eum de Pharsalia fuga Paphum persecuti sunt. Numquam ab eo mentio de me nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, cum me vidisse plus fateretur, se speravisse meliora. Et eius viri nomine me insectari audes cuius me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud in quo tu nimium felix fuisti. Ne <de> iocis quidem respondebo quibus me in castris usum esse dixisti: erant quidem illa castra plena curae; verum tamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur. **40** Quod autem idem maestitiam meam reprehendit, idem iocum, magno argumento est me in utroque fuisse moderatum.

Hereditates mihi negasti venire. Vtinam hoc tuum verum crimen esset! plures amici mei et necessarii viverent. Sed qui istuc tibi venit in mentem? Ego enim amplius sestertium ducentiens acceptum hereditatibus rettuli. Quamquam in hoc genere fateor feliciorum esse te. Me nemo nisi amicus fecit heredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor iungeretur; te is quem tu vidisti numquam, L. Rubrius Casinas [fecit heredem]. **41** Et quidem vide quam te amarit is qui albus aterne fuerit ignoras. Fratris filium praeterit; Q. Fufi, honestissimi equitis Romani sui que amicissimi, quem palam heredem semper factitabat, ne nomen quidem: te, quem numquam viderat <a>ut cere numquam salutaverat, fecit heredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius qua facie fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu. »Nihil scio« inquires »nisi quae praedia habuerit.« Igitur fratrem exheredans te faciebat heredem. In multas praeterea pecunias alienissimorum hominum vi eiectis veris hereditatibus, tamquam heres esset, invasit. **42** Quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hereditatum ausum esse facere, cum ipse

hereditatem patris non adisses. Haec ut conligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamasti? quamquam tu quidem, ut tui familiarissimi dictitant, vini exhalandi, non ingeni acuendi causa declamitas. At vero adhibes ioci causa magistrum suffragio tuo et compotorum tuorum rhetorem, cui concessisti ut in te quae vellet diceret, salsum omnino hominem, sed materia facilis in te et in tuos dicta dicere. Vide autem quid intersit inter te et avum tuum. Ille sensim dicebat quod causae prodesset; tu cursim dicis aliena. **43** At quanta merces rhetori data est! Audite, audite, patres conscripti, et cognoscite rei publicae volnera. Duo milia iugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori adsignasti et quidem immunia, ut populi Romani tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Caesaris commentariis? Sed dicam alio loco et de Leontino agro et de Campano, quos iste agros ereptos rei publicae turpissimis possessoribus inquinavit. Iam enim, quoniam criminibus eius satis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quaedam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si saepius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum peccatorumque largitur.

[...]

Sadržaj sveske 26 (2/2002)

DRAGANA DIMITRIJEVIĆ Respublica, to sam ja: Ciceron, <i>Post reditum in senatu</i> (= <i>LInt</i> 14–15)	5
DRAGANA DIMITRIJEVIĆ Jezičko-stilska analiza invektiva protiv konzula Gabinija i Pizona u Ciceronovim govorima <i>Post reditum in senatu</i> i <i>Pro Sestio</i> (= <i>LInt</i> 19–20)	43
BORIS PENDELJ O biznisu, julu, putovanju...: Ciceron Atiku, jula 44. (= <i>LInt</i> 16)	73
BORIS PENDELJ Lice i naličje dostojanstva: Ciceron, <i>Druga Filipika</i> (prvi deo) (= <i>LInt</i> 21–22)	89
BORIS PENDELJ »Should I Stay or Should I Go«: Ciceron Atiku, krajem 44. (= <i>LInt</i> 1)	117